

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΣΙΑΓΩΓΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ
ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΜΙΑΣ ΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ ΜΑΡΙΑ-ΜΑΡΙΝΑ

ΑΕΜ: 2983

ΕΠΟΠΤΗΣ: ΚΩΤΣΑΛΙΔΟΥ ΕΥΔΟΞΙΑ

Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ ΣΩΤΗΡΙΑ

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2018

Ευχαριστίες

Θα ήθελα αρχικά να ευχαριστήσω τους γονείς μου που με βοήθησαν τόσο ψυχολογικά, όσο και οικονομικά στο να κάνω πραγματικότητα το μεγαλύτερο όνειρο της ζωής μου, να γίνω νηπιαγωγός. Τώρα πια, με την πολύτιμη βοήθεια τους όλα αυτά τα χρόνια, ολοκληρώνω τον κύκλο σπουδών μου στο Τμήμα Νηπιαγωγών στην πόλη της Φλώρινας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις δύο εξέχουσες καθηγήτριες της σχολής μας. Τις κυρίες Κωτσαλίδου Ευδοξία και Τριαντάρη Σωτηρία, που με εμπιστεύτηκαν για την εκπόνηση της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας, αλλά και για τις πολύτιμες γνώσεις που αποκόμισα από αυτές, κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου μέσω της διδασκαλίας των μαθημάτων τους.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	1
Περίληψη.....	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
Summary.....	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
Εισαγωγή.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	6
1. ΠΛΑΤΩΝΑΣ	6
1.1.1 <i>Η ζωή του Πλάτωνα</i>	6
1.1.2 <i>Τα Ταξίδια στη Σικελία</i>	7
1.1.3 <i>Ακαδημία</i>	10
1.1.4 <i>Τα έργα του Πλάτωνα</i>	11
1.2 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ	13
1.2.1 <i>Γενικά</i>	13
1.2.2 <i>Το έργο του Αριστοτέλη</i>	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	21
2.1 Η έννοια της Παιδείας στον Πλάτωνα ως προς τη συγκρότηση μιας αναπτυγμένης κοινωνίας	21
2.1.1 <i>Γενικά</i>	21
2.1.2 <i>Η Αλληγορία του σπηλαίου</i>	24
2.1.3 <i>Τα στάδια της Εκπαίδευσης κατά τον Πλάτωνα</i>	28
2.1.4 <i>Η Αγωγή των φυλάκων</i>	32
2.2 Η έννοια της παιδείας στον Αριστοτέλη ως προς τη συγκρότηση μιας αναπτυγμένης κοινωνίας	33
2.2.1 <i>Γενικά</i>	33
2.2.2 <i>Βαθμίδες εκπαίδευσης κατά τον Αριστοτέλη</i>	36
2.2.3 <i>Πολιτικά, Γ' Βιβλίο</i>	37

2.2.4 Πολιτικά, Η' Βιβλίο	38
2.2.5 Πολιτικά, Θ' Βιβλίο	39
2.2.6 Η σύνδεση της Ηθικής και Πολιτικής Φιλοσοφίας του Αριστοτέλη με την Παιδεία	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	43
3.1 Σύγκριση στην παιδεία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη	43
Συμπέρασμα	46
Βιβλιογραφία	48

Εισαγωγή

«Η παιδεία, καθάπερ ευδαίμων χώρα, πάντα τ' αγαθά φέρει». Αυτά είναι κάποια από τα λόγια του Σωκράτη (469-399 π.Χ.) που αφορούν την Παιδεία του ανθρώπου. Σύμφωνα με τον μεγάλο φιλόσοφο, η μόρφωση, όπως ακριβώς μία εύφορη γη, φέρνει όλα τα καλά. Γίνεται εύλογα κατανοητό, λοιπόν, πως από την αρχαιότητα ακόμη η μόρφωση του ανθρώπου έπαιξε σημαντικό και αναγκαίο ρόλο στη ζωή του.

Κοινή παραδοχή αποτελεί το γεγονός πως μελετώντας κανείς την πορεία και το μέγεθος της Φιλοσοφίας του Αρχαίου Ελληνικού κόσμου, διαχωρίζει ορισμένες μεγάλες και σπουδαίες προσωπικότητες που επέδρασαν σημαντικά στη διαμόρφωση του Ελληνικού Πολιτισμού και η επιρροή τους βρίσκεται ακόμη στο επίκεντρο. Δύο από αυτές τις σπουδαίες προσωπικότητες είναι ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης που χαρακτηρίζονται ως γίγαντες της νόησης και του πνεύματος, οι οποίοι συνδέονται στενά τόσο μεταξύ τους, όσο και με ολόκληρο τον κόσμο μετέπειτα, καθώς δίδαξαν έννοιες της φιλοσοφίας, της παιδείας, της αναζήτησης της αλήθειας και τιμώνται γι' αυτή την μεγάλη τους προσφορά έως και σήμερα.

Στη συγκεκριμένη εργασία, παρουσιάζονται οι ιδέες και οι πεποιθήσεις για την Παιδεία ως προς τη συγκρότηση μιας αναπτυγμένης κοινωνίας, όπως ακριβώς τις οραματίστηκαν οι δύο γίγαντες της φιλοσοφίας, μετά τον Σωκράτη που αναφέρθηκε, ο Πλάτωνας και ο μαθητής του Αριστοτέλης. Κρίνεται επιτακτική η ανάγκη να αναφέρουμε το γεγονός για ποιο λόγο επιλέχθηκαν αυτοί οι δύο φιλόσοφοι. Ο λόγος αφενός είναι πως η κληρονομιά που μας άφησαν από την αρχαία φιλοσοφία τους είναι μεγάλη και μεγάλο κομμάτι της επίσης εντάσσεται στη σημερινή πραγματικότητα και αφετέρου, ότι οι απόψεις τους για την Παιδεία είναι διάχυτες στα έργα τους, πράγμα που καθιστά χρέος μας να ανατρέξουμε έστω σε κάποια από αυτά ως πρόγονοι τους και ως σκεπτόμενα άτομα για να πλουτίσουμε το πνεύμα μας και να διαπιστώσουμε τις όποιες διαφορές και ομοιότητες μεταξύ τους.

Πιο αναλυτικά, η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται ορισμένα βασικά βιογραφικά στοιχεία των φιλοσόφων που έχουμε την δυνατότητα να γνωρίζουμε. Αναπτύσσονται δηλαδή, στοιχεία που αφορούν τον τόπο καταγωγής τους, την οικογενειακή τους κατάσταση,

την πορεία τους στον κόσμο της φιλοσοφίας, καθώς και το μεγάλο τους συγγραφικό έργο που μας έχει διασωθεί.

Στη συνέχεια, πιο αναλυτικά, στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζεται αρχικά η έννοια της παιδείας σύμφωνα με τον Πλάτωνα, όπως αυτός την όριζε για να συγκροτηθεί αναπτυγμένα μία κοινωνία. Παρουσιάζονται οι απόψεις του μέσα από διάφορα έργα του, όπως είναι το ογκώδες σύγγραμμα της *Πολιτείας*, αλλά και των *Νόμων*, τα στάδια της εκπαίδευσης που όριζε, το τριμερές της ψυχής που συνάδει και αντιστοιχεί με τις τρεις τάξεις της κοινωνίας και αναλύεται ο κύριος σκοπός της Πλατωνικής Παιδείας, που είναι η κατάκτηση της ευδαιμονίας. Μετά τον Πλάτωνα, σειρά έχει η Αριστοτελική Παιδεία. Αναλύονται αποσπάσματα από τα βιβλία των *Πολιτικών* του που σχετίζονται με την Παιδεία, παρουσιάζονται οι βαθμίδες εκπαίδευσης κατά τον Σταγειρίτη φιλόσοφο, η διαίρεση της ψυχής του ανθρώπου όπως την αναφέρει στα *Ηθικά Νικομάχεια*, η σύνδεση της πολιτικής και ηθικής επιστήμης με αυτήν της Παιδείας, αλλά και ο τελικός στόχος που είναι η ευδαιμονία, όπως και στον Πλάτωνα.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας, παρατίθενται και σχολιάζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές των δύο μεγάλων φιλοσόφων όσων αφορά τη σκέψη και τη φιλοσοφία τους πάνω στο θέμα της μόρφωσης και της Παιδείας. Μετά το τέλος του τρίτου κεφαλαίου, παρουσιάζεται το συνολικό συμπέρασμα της παρούσας πτυχιακής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1. ΠΛΑΤΩΝΑΣ

1.1.1 Η ζωή του Πλάτωνα

Ο Πλάτωνας ήταν γιος του Αρίστωνα και της Περικτιόνης. Γεννήθηκε κατά τη διάρκεια του Αρχιδάμειου πολέμου το μήνα Θαρρηλιώνα, δηλαδή Μάιο με Ιούνιο, τον πρώτο χρόνο της 88^{ης} Ολυμπιάδας. Πιο συγκεκριμένα, γεννήθηκε το 427 π.Χ., σύμφωνα με τους υπολογισμούς των αλεξανδρινών λογίων. Πέθανε το 348/347 σε ηλικία 80 ετών και θάφτηκε στη σχολή του, την Ακαδημία όπου ο τότε βασιλιάς, Φίλιππος, του έκανε κηδεία μεγαλοπρεπή. (ΠΑΠΠΑ, 1997). Είχε άλλα τρία αδέρφια, τον Αδείμαντο, τον Γλαύκωνα και την Ποτώνη. Ο Πλάτων ήταν το τέταρτο και τελευταίο παιδί της οικογενείας, η οποία ήταν από τις πιο διαπρεπέστερες κατά την εποχή του Περικλή. Αρχικά το όνομά του ήταν Αριστοκλής, όπως ο παπούς του. Αργότερα, κατά τη νεανική του ηλικία μετονομάστηκε σε Πλάτων, από τον Αρίστωνα τον Αργείο, ο οποίος του δίδασκε γυμναστική, λόγω της σωματικής του ευεξίας και διάπλασης. Εξαιτίας της κατάρτισης της οικογενείας του, οι γονείς του, του έδωσαν τη φυσική και πνευματική αγωγή των νέων της εποχής του, που ήταν σπουδαία για τη ζωή του. (ΛΑΕΡΤΙΟΣ). Σύμφωνα πάντα με την παράδοση, λέγεται πως η καταγωγή του πατέρα του Πλάτωνα, δηλαδή του Αρίστωνα, έρχεται από παλιούς βασιλιάδες Αθηναίους και από τον Θεό Ποσειδώνα. Της δε Μητέρας του, Περικτιόνης, ήταν και αυτή επιφανής. Αδερφός της ήταν ο Χαρμίδης και ξάδερφός της ο Κριτίας. Μετά το θάνατο του άντρα της, Αρίστωνα, η Περικτιόνη παντρεύτηκε τον θείο της Πυριλάμπη, ο οποίος αναφέρεται από κωμικούς ποιητές. (TAYLOR, 1992). Όταν πέθανε ο Αρίστωνας, ο Πλάτωνας ήταν ακόμη σε πολύ μικρή ηλικία.

Σε νεαρή ηλικία, δίδασκονταν μαθήματα κοντά στον Κρατύλο, μαθητή του Ηράκλειτου. Την πληροφορία αυτή, την έδωσε ο Αριστοτέλης μεταγενέστερα, μαθητής του Πλάτωνα. Ο τελευταίος σύμφωνα με το Διογένη τον Λαέρτιο ασχολήθηκε κυρίως με την τραγική και λυρική ποίηση, έκαψε όμως τα πρωτόλειά του γύρω στο 407 όπως λέγεται, που συνάντησε και γνώρισε τον Σωκράτη. Μετά από αυτό δεν ξανά έγραψε ποιήματα. Έγινε μαθητής του για οκτώ χρόνια περίπου. Μετά την πτώση των Τριάκοντα Τυράννων, ο Σωκράτης συκοφαντείται και καταδικάζεται σε θάνατο. Έτσι

αυτοκτονεί πίνοντας κώνειο το 399 π.Χ. Η απώλεια αυτή στοίχησε πολύ στον Πλάτωνα, ο οποίος μετά το θάνατο του δασκάλου του κατέφυγε μαζί με κάποιους φίλους του στα Μέγαρα, όπου κι έμεινε περίπου τρία χρόνια. (BRUN, 1967). Μετά τα Μέγαρα ταξίδεψε στην Κυρήνη, την Ιταλία και την Αίγυπτο.

1.1.2 Τα Ταξίδια στη Σικελία

Αξίζει να τονιστεί πως ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη της πολιτικής σκέψης του Πλάτωνα, έπαιξαν τα ταξίδια που πραγματοποίησε στη Σικελία. Πιο συγκεκριμένα, ταξίδεψε τρεις φορές στη Σικελία της Ιταλίας με κύριο σκοπό να πείσει τον Τύραννο των Συρακουσών σχετικά με την εφαρμογή του πολιτικού προγράμματος. Ο τότε Τύραννος των Συρακουσών ήταν ο Διονύσιος ο Πρεσβύτερος. (Τριαντάρη, 2005). Καταγόταν από απλή ελληνική οικογένεια, αλλά μόλις ανάγκασε τους Καρχηδόνιους να εγκαταλείψουν, έγινε ο απόλυτος άρχοντας και Τύραννος της Σικελίας στην Ιταλία. (BRUN, 1967).

Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο του ταξίδι πραγματοποιήθηκε όταν εκείνος ήταν σαράντα χρονών, γύρω στο 389 π.Χ. Εκεί ο Πλάτωνας γνώρισε τον μεγαλύτερο εκπρόσωπο του Πυθαγορισμού τον Αρχύτα τον Ταραντίνο. (BRUN, 1967). Εκεί επίσης ήρθε σε στενή επαφή με τον αδερφό της γυναίκας του τυράννου των Συρακουσών, τον Δίωνα. Ο Δίοντας, στο πλευρό του Πλάτωνα θέλησε να οδηγηθεί στην αρετή και την ευδαιμονία διά μέσου της φιλοσοφίας. (ΠΑΙΠΠΑ, 1997). Ο Δίοντας γίνεται στενός φίλος του Πλάτωνα καθώς κι ο ίδιος ήταν λάτρης και θαυμαστής των Σωκρατικών φιλοσόφων. (BRUN, 1967). Όταν όμως ο τύραννος, Διονύσιος Α΄ συναντήθηκε με τον Πλάτωνα, τα πράγματα πήραν άσχημη τροπή. Ο τόπος όπου συναντήθηκαν ήταν η αυλή του Τυράννου. Λέγεται πως η αυλή αυτή ήταν γεμάτη με πλούτη και πολυτέλειες και πως σ' αυτή είχαν δημιουργηθεί πάρα πολλά όργια. Αυτό όμως δεν εμπόδισε σε τίποτα τον Διονύσιο να γίνει διάσημος, το αντίθετο θα έλεγε κανείς. (BRUN, 1967). Ακριβή αίτια της σύγκρουσής τους δεν υπάρχουν. Κάποιοι λένε πως ο Πλάτωνας κατηγορήσε όλον αυτόν τον πλούτο που υπήρχε γύρω του στην αυλή. (BRUN, 1967). Απ' την άλλη κάποιοι υποστηρίζουν πως ο Πλάτων είπε στον Διονύσιο πως το προσωπικό συμφέρον των Τυράννων δεν μπορεί ούτε να οδηγηθεί κάπου, ούτε και να προσφέρει οτιδήποτε σε κανέναν, χωρίς να υπάρχει μέσα του η αρετή. Όταν τότε ο τύραννος του απάντησε ειρωνικά πως αυτά που λέει είναι γεροντίστικες φλυαρίες και

ανοησίες, ο Πλάτωνας του απάντησε πως ο τρόπος και τα λόγια του τον καθιστούν βάνανσο τύραννο, τότε ο τελευταίος διέταξε αμέσως να παραλάβουν τον αυθάδη Πλάτωνα και να τον σκοτώσουν. (ΠΑΠΠΑ, 1997). Αυτή την πράξη εμπόδισε ο φίλος του φιλοσόφου, ο Δίωνας. Στη συνέχεια, ο Διονύσιος όμως, έβαλε τον Πλάτωνα σε ένα στρατιωτικό πλοίο που σταμάτησε στην Αίγινα. Λόγω του πολέμου εκείνης της εποχής μεταξύ Αθήνας και Αίγινας ο Πλάτωνας πουλήθηκε σαν δούλος. (BRUN, 1967). Για καλή του τύχη όμως, τον αναγνώρισε ο φίλος του Αννίκερις που είχαν συναντηθεί στην Κυρήνη και πλήρωσε την αξία του. Έπειτα, δηλαδή το 387 π.Χ., ο Πλάτωνας μπορεί πια να επιστρέψει πίσω στην Αθήνα. (BRUN, 1967). Την εποχή εκείνη ιδρύει το μεγαλύτερο και σπουδαιότερο εκπαιδευτικό ίδρυμα παγκοσμίως, την Ακαδημία. Αυτό το ταξίδι φαίνεται πως στάθηκε σημαντικός σταθμός για την ίδρυσή της. Εκείνη την περίοδο λέγεται πως έγραψε τα εξής έργα: Φαίδωνα, Συμπόσιο, Ίωνα, Φαίδων, Μενέξενο, Κρατύλο, Ευθύδημο, και αρχίζει την συγγραφή της Πολιτείας. (BRUN, 1967).

Το 367 π.Χ. ο τύραννος Διονύσιος Α΄ πεθαίνει, χωρίς να γνωρίζουμε την ακριβή αιτία και τον θρόνο του διαδέχεται ο γιος του Διονύσιος Β΄ ο Νεότερος. (BRUN, 1967). Ο νέος τύραννος όμως, δεν γνώριζε σχεδόν τίποτε σχετικά με την πολιτική. Τότε, ο θείος του ο Δίωνας, ο οποίος αναφέρθηκε και προηγουμένως, καλεί τον Πλάτωνα να ταξιδέψει και πάλι πίσω στη Σικελία. Ο μεγάλος φιλόσοφος τότε ήταν ήδη εξήντα χρονών. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ο Δίωνας είχε διαβεβαιώσει τον Πλάτωνα πως ο νέος τύραννος δεν έμοιαζε σε τίποτα με τον προηγούμενο. Κύριος σκοπός αυτού του δεύτερου ταξιδιού, ήταν να βοηθήσει σε σημαντικό βαθμό τον Διονύσιο Β΄ στην πολιτική αναδιαμόρφωση, μεταλαμπαδεύοντάς του τις πολιτικές του μεταβολές αλλά και τις δικές του προσωπικές ιδέες. (BRUN, 1967).

Το μεγάλο δίλλημα μου μάστιζε στη σκέψη του Φιλοσόφου ήταν πως από τη μία δεν ήθελε να αφήσει τη σχολή του, την Ακαδημία, αλλά από την άλλη ήθελε επιτέλους να κάνει πράξη όλα αυτά που έλεγε σχετικά με την πολιτική, τη φιλοσοφία, την πολιτεία και τους νόμους και να δημιουργήσει έναν φιλόσοφο-τύραννο. (ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ, 1992).

Μόλις ο Πλάτωνας έφτασε στη Σικελία και γνώρισε τον Διονύσιο Β΄, εκείνος τον υποδέχτηκε ιδιαίτερα θερμά και ήταν έτοιμος να ασπαστεί τις ιδέες του ως ένας κοινός μαθητής του. (BRUN, 1967). Αρχικά ο Πλάτωνας του πρότεινε την αλλαγή της

πολυτελέστατης αυλής του, σε πιο απλή δωρική. (ΠΑΠΠΑ, 1997). Έπειτα τον βοήθησε σε πολλές πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Λίγο καιρό αργότερα όμως διάφοροι αυλικοί του Διονύσου τον επηρέασαν αρνητικά για τον Δίωνα και τον Πλάτωνα. Έτσι, ο τύραννος πίστεψε πως οι δυο τους ήταν ανταγωνιστές του και δούλευαν υπόγεια με αρνητική συνέπεια γι' αυτόν. (BRUN, 1967). Έτσι, διέταξε την εξορία τους, υποσχόμενος όμως πως θα τους έφερνε γρήγορα και πάλι πίσω. (BRUN, 1967). Την εποχή εκείνη, όπου ο Πλάτωνας γύρισε πίσω στην Αθήνα, υποστηρίζεται πως έγραψε τα εξής έργα: Πολιτικό, Παρμενίδη, Θεαίτητο, Σοφιστή, Φίληβο. (BRUN, 1967).

Το τρίτο και τελευταίο του ταξίδι ήταν ακόμη πιο επεισοδιακό. Δηλαδή, μετά από 6 χρόνια, το 361 π.Χ. όταν πια ο Πλάτωνας ήταν 67 χρονών, δέχτηκε ακόμη μία πρόσκληση από τον Διονύσιο Β'. Του είχε πει όπως προαναφέρθηκε ότι θα επέστρεφε μαζί με τον φιλόσοφο και ο Δίοντας. Τώρα όμως είχε δώσει εντολή να πάει στις Συρακούσες μόνο ο Πλάτωνας κι έπειτα ο Δίοντας. (ΠΑΠΠΑ, 1997). Στην αρχή ο φιλόσοφος δεν δέχτηκε την πρόσκληση, αλλά στη συνέχεια και λόγω διάφορων φημών που είχαν διαδοθεί πως ο τύραννος είχε αγαπήσει την Φιλοσοφία κι επιθυμούσε να μάθει περισσότερα γι' αυτή, δέχτηκε να ταξιδέψει και πάλι κοντά του. (ΠΑΠΠΑ, 1997). Παίρνοντας κάποιους στενούς του φίλους, φτάνει λοιπόν στις Συρακούσες. Εκεί έντρομος ανακαλύπτει πως ο Δίοντας όχι απλώς δεν είχε τις σχετικές προθέσεις που περίμενε, αλλά αντιθέτως, δεν είχε κανένα σκοπό να φέρει πίσω τον Δίωνα. (BRUN, 1967). Είχε ήδη καταχραστεί την περιουσία του κι είχε αναγκάσει την γυναίκα του να παντρευτεί τον Διοικητή των Συρακουσών. (ΠΑΠΠΑ, 1997). Όταν έμαθε ο Πλάτωνας όλα αυτά τα γεγονότα, ήταν ήδη αργά και δεν είχε καν τη δυνατότητα να φύγει καθώς δεν του το επέτρεπαν. Με μεγάλη προσπάθεια όμως, ο Αρχύτας κατάφερε να τον ελευθερώσει κι έτσι να επιστρέψει πίσω στην πόλη του, την Αθήνα. (BRUN, 1967). Έπειτα ο Δίοντας συγκέντρωσε στρατό και με την πολύτιμη βοήθεια κάποιων φίλων του Πλάτωνα, κατάφερε να καταλάβει τις Συρακούσες και να γίνει Δικτάτορας για 3 χρόνια, όπου και δολοφονήθηκε από τον Πλατωνικό Κάλλιππο. (BRUN, 1967).

Τέλος, λέγεται πως κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο Πλάτωνας έγραψε τα εξής έργα: Τίμαιο, Κριτία, αλλά και τους Νόμους, τους οποίους και δεν κατάφερε να τελειώσει ποτέ. (BRUN, 1967).

1.1.3 Ακαδημία

Σημαντικό κομμάτι της φιλοσοφικής ζωής του Πλάτωνα, υπήρξε η ίδρυση της Ακαδημίας, ενός εκπαιδευτικού ιδρύματος το οποίο ήταν το μακροβιότερο και πολύ πιθανόν το σημαντικότερο που έχει ιδρυθεί, ξεπερνώντας τότε ακόμη κι αυτό του Ισοκράτη. (Τριαντάρη, 2005). Η ακριβής ημερομηνία της ίδρυσης της Ακαδημίας δεν έχει οριστεί με σιγουριά. Υπολογίζεται ότι πραγματοποιήθηκε το 387 π.Χ. Όταν δηλαδή ο Πλάτωνας επέστρεψε στην Αθήνα από το πρώτο του ταξίδι στην Σικελία. Η λειτουργία της Ακαδημίας διήρκεσε γύρω στα 900 με 1000 χρόνια. Τότε ο φιλόσοφος αγόρασε ένα κτήμα που βρισκόταν δίπλα ακριβώς από έναν δημόσιο κήπο. Το κτήμα αυτό λοιπόν σύμφωνα με τον Διογένη τον Λαέρτιο, ονομαζόταν Ακαδημία ή Ακαδήμεια. Από εκεί λοιπόν, φαίνεται πήρε το όνομά του και το εκπαιδευτικό του ίδρυμα, αλλά και από τον Θεό Ακάδημο ή Εκάδημο, ο οποίος ήταν προστάτης του παλιού γυμναστηρίου που υπήρχε εκεί. (Πατρικίου, 2013). Πληροφορίες για το εσωτερικό της σχολής αυτής, διατίθενται ελάχιστες. Όπως για παράδειγμα πως υπήρχαν βιβλιοθήκες, κοιτώνες, αίθουσες παραδόσεων. (BRUN, 1967). Σχολάρχης της ήταν ο ίδιος ο Πλάτωνας.

Ουσιαστικά, σκοπός του Πλάτωνα και της Ακαδημίας ήταν να διαμορφωθούν πολιτικοί φιλόσοφοι. Παρέδιδε προφορικά μαθήματα γιατί πίστευε πως δεν χρειάζονται τα γραπτά όταν υπάρχει υψηλό γνωστικό και διανοητικό υπόβαθρο. Έδινε όμως την ευκαιρία και το λόγο στους μαθητές που φοιτούσαν εκεί να εκφράσουν τη δική τους γνώμη και άποψη των πραγμάτων. (ΠΑΠΠΑ, 1997). Επιπλέον, αν και ο Πλάτωνας δεν διακρίνεται για τη μεγάλη του συμβολή στην Επιστήμη των Μαθηματικών, από την σχολή της Ακαδημίας, πέρα από νομοθέτες και διοικητικά στελέχη με σκέψη που στρεφόταν στην αφιλοκερδή πάντα αναζήτηση της αλήθειας, αποφοιτούσαν και καινοτόμοι μαθηματικοί. (TAYLOR, 1992). Αυτό συνάδει και με το γεγονός που αναφέρεται ότι έξω από τη σχολή του υπήρχε μία επιγραφή που έλεγε: «*ἀγεωμέτρητος μηδεις εἰσίτω*», να μην εισέλθει δηλαδή κανείς μέσα, εάν δεν γνωρίζει γεωμετρία. Αυτό δείχνει πως θεωρούσε αναγκαία τα Μαθηματικά για την ανάπτυξη του ανθρώπου. (Πατρικίου, 2013). Επίσης, μετά τη φοίτησή τους πολλοί μαθητές του, ταξίδευαν σε όλες τις περιοχές της Μεσογείου με σκοπό να μεταφέρουν τις ιδέες και τη σκέψη για την πολιτική και τη φιλοσοφία του Πλάτωνα. (BRUN, 1967). Επιπλέον, μία συγκεκριμένη μέθοδο που χρησιμοποιούσε ο Φιλόσοφος, ήταν αυτή της

διαλεκτικής του δασκάλου του, Σωκράτη, που όπως είπαμε και παραπάνω έδινε την ευκαιρία στους μαθητές να εκφραστούν κι αυτός αναλάμβανε υποστηρικτικό και βοηθητικό κυρίως ρόλο. (Πατρικίου, 2013). Με τη διαλεκτική, οι νέοι μαθαίνουν πολύ πιο εύκολα και γρήγορα, χωρίς επίσης να υφίστανται κανένα καταναγκασμό.

Αξίζει να αναφερθεί πως σε κάθε του ταξίδι ο Πλάτωνας άφηνε τη διοίκηση της Σχολής του σε αναπληρωτές. (BRUN, 1967). Αναλυτικότερα, κατά τη διάρκεια του δεύτερου ταξιδιού του στη Σικελία, άφησε στη θέση του τον Εύδοξο από την Κνίδα, ο οποίος ήταν μαθηματικός, γεωγράφος και αστρονόμος και ήταν ο πιο κατάλληλος αντικαταστάτης με πολύπλευρη μόρφωση για εκείνη την περίοδο. Να σημειωθεί πως ο Εύδοξος, δεν είχε καν φτάσει στην ηλικία των τριάντα ετών. (DURING, 1994). Κατά τη διάρκεια του τρίτου ταξιδιού του, οι αντικαταστάτες του ήταν ο Ηρακλείδης ο Πόντιος, Σπεύσιππος και Ξενοκράτης. (BRUN, 1967).

Το τέλος της Ακαδημίας ήρθε από τον Ιουστινιανό του 529 μ.Χ., καθώς ο συγκεκριμένος πίστευε πως οι ιδέες που πρόσβευε ο Πλάτωνας ήταν ενάντια στο Χριστιανισμό. (ΠΑΠΠΑ, 1997).

1.1.4 Τα έργα του Πλάτωνα

Αρχικά, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ο Πλάτωνας έγραψε τα περισσότερα έργα του πριν τα είκοσι τελευταία χρόνια της ζωής του, γιατί έκτοτε ασχολήθηκε και εμβάθυνε περισσότερο με τη σχολή του, την Ακαδημία. (Τριαντάρη, 2005).

Πιο αναλυτικά, αναφέρεται πως υπάρχουν 36 έργα, επιστολές, διάλογοι και η Απολογία του Σωκράτους. Από την αρχαιότητα ακόμη γνωρίζουμε δύο ταξινομήσεις των έργων του Πλάτωνα. Η μία προέρχεται από τον Αριστοφάνη του Βυζαντίου, ο οποίος τα χωρίζει σε τριλογίες και η δεύτερη προέρχεται από τον Θράσυλλο και χωρίζεται σε τετραλογίες. (BRUN, 1967). Υποστηρίζεται η άποψη πως οι Διάλογοι του φιλοσόφου αναφέρονταν κυρίως σε «μορφωμένους» ανθρώπους και κύριος στόχος του ήταν να ξυπνήσει ενδεχομένως και να μεγαλώσει το ενδιαφέρον των ανθρώπων για τη φιλοσοφία. (TAYLOR, 1992). Σύμφωνα με μία κατά προσέγγιση χρονολόγηση, τα έργα του είναι τα εξής ακόλουθα:

1. Νεανικά έργα:

- *Απολογία Σωκράτους*
- *Κρίτων*
- *Ἴων*
- *Λάχης*
- *Χαρμίδης*
- *Λύσις*
- *Πρωταγόρας*
- *Ευθύφρων*

2. Έργα της ωριμότητας

- *Γοργίας*
- *Ευθύδημος*
- *Ἰππίας ελάσσων*
- *Ἰππίας μείζων*
- *Κρατύλος*
- *Μένων*
- *Μενέξενος*
- *Συμπόσιο*
- *Φαίδων*
- *Πολιτεία*

3. Έργα της τελευταίας φάσης:

- *Θεαίτητος*
- *Παρμενίδης*

- Σοφιστής
- Φαίδρος
- Πολιτικός
- Φίληβος
- Τίμαιος
- Κριτίας
- Νόμοι

Κλείνοντας, λέγεται πως αρκετά από τα έργα που περιλαμβάνονται σ' αυτά του Πλάτωνα είναι σχεδόν βέβαιο ότι δεν είναι δικά του. Αυτά είναι όλη η Δ' τετραλογία, δηλαδή τα έργα: «*Αλκιβιάδης Ι*», «*Αλκιβιάδης ΙΙ*», «*Ίππαρχος*» και «*Ερασταί*», «*Θεάγης*», «*Κλειτοφών*» και «*Μίνως*». (TAYLOR, 1992).

1.2 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

1.2.1 Γενικά

Ο Αριστοτέλης, γεννήθηκε στο δεύτερο μισό του 384 π.Χ. στα Στάγειρα. (Τριαντάρη, 2005). Τα Στάγειρα, ήταν μία μικρή πόλη της Βορειοανατολικής Χαλκιδικής, την οποία είχαν δημιουργήσει Έλληνες άποικοι που κατάγοντας από το νησί της Άνδρου μαζί με κάποιους αποίκους από την Χαλκίδα. (ROSS, 1991). Υποστηρίζεται πως οι γονείς του είχαν μετακομίσει εκεί από την Μεσσηνία γύρω στον 8^ο ή 7^ο αιώνα π.Χ. Και οι δυο τους προέρχονταν από οικογένειες γιατρών. (Τριαντάρη, 2005). Πιο αναλυτικά, οι ρίζες του πατέρα του που ονομαζόταν Νικόμαχος, προέρχονταν από τον γένος των Ασκληπιάδων. (Τριαντάρη, 2005). Σύμφωνα με τον Γαληνό, μας έχει δοθεί η πληροφορία πως οι Ασκληπιάδες δίδαξαν στις επόμενες γενιές των γιων τους την ανατομία. Έτσι θεωρείται πως ο ίδιος ο Αριστοτέλης βοήθησε τον πατέρα του στη χειρουργική και γι' αυτό και κάποιοι τον ονόμαζαν «ψευτογιατρό». (ROSS, 1991). Ήταν και ο ίδιος ο πατέρας του γιατρός, ο οποίος και εργάστηκε για τον βασιλιά Αμύντα του Γ', που ήταν ο παππούς του Μεγάλου Αλεξάνδρου. (Τριαντάρη, 2005). Το όνομα της μητέρας του ήταν Φαιστίδα και η καταγωγή της ήταν από την Χαλκιδική.

Λέγεται πως εξαιτίας της δουλείας των γονιών του και ιδιαίτερα του πατέρα του, ο Αριστοτέλης μαζί τους έμεινε αρκετά χρόνια στην Πέλλα, καθώς εκεί ήταν και η έδρα των Μακεδόνων Βασιλιάδων. (Τριαντάρη, 2005). Οι γονείς του απεβίωσαν γρήγορα, όταν ακόμη ο Αριστοτέλης δεν είχε ενηλικιωθεί. Έπειτα την κηδεμονία του ανέλαβε ο γαμπρός του ο Πρόξενος από τον Αταρνέα. Ο Αριστοτέλης μετά τον θάνατο του Πρόξενου, υιοθέτησε τον γιο του Νικάνορα. (Τριαντάρη, 2005). Του δόθηκε πνευματική και ηθική καλλιέργεια και εγκύκλια μόρφωση για την εποχή εκείνη. Λόγω του οικογενειακού του περιβάλλοντος, ήταν προφανώς εξοικειωμένος με τις φυσικές επιστήμες. (ROSS, 1991).

Πολλές πληροφορίες για τη νεανική ζωή του Αριστοτέλη, δεν μας έχουν διασωθεί. Είναι βέβαιο όμως πως υπήρξε ένας από τους πιο μελετηρούς αλλά και προικισμένους νοητικά και ηθικά, μαθητές του Πλάτωνα. Όπως μας έχει διασωθεί από τον Διογένη τον Λαέρτιο, ο Αριστοτέλης ήταν τραυλός. Αυτό αναφέρεται στο «*Περί Βίων*» του Αθηναίου Τιμόθεου. (ΒΛΑΧΟΥ, 1980). Επίσης, υποστηρίζεται πως είχε μικροσκοπικά μάτια, πολύ αδύνατα πόδια και ντυνόταν με πολυτελή ρούχα, κοσμώντας με ακριβά δαχτυλίδια τα δάχτυλά του και του άρεσε πολύ να περιποιείται τα μαλλιά του. (ΒΛΑΧΟΥ, 1980).

Κατά την ενηλικίωση του Αριστοτέλη και μόλις ο Πλάτωνας αναχώρησε για το δεύτερο του ταξίδι στη Σικελία και σχολάρχης και ηγέτης ήταν ο αντικαταστάτης του Εύδοξος από την Κνίδα, ο Σταγειρίτης πήγε στην Ακαδημία. (DURING, 1994). Τότε ήταν μόλις 18 ετών και κατέβηκε στην Αθήνα μόνο και μόνο γι' αυτή τη σχολή. Αυτό από μόνο του μας σιγουρεύει πως πολύ πιθανόν ο Αριστοτέλης, είχε διαβάσει έργα του Πλάτωνα και είχε «μαγευτεί» με τη φιλοσοφία, αλλά και το γεγονός πως αυτή η σχολή αποτελούσε την καλύτερη εκπαίδευση σε όλη την Ελλάδα. (ROSS, 1991). Η σχολή της Ακαδημίας και κατ' επέκταση η πλατωνική φιλοσοφία καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη ζωή του Αριστοτέλη. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ο Πλάτωνας αποκαλούσε τον Σταγειρίτη μαθητή του «αναγνώστη» και «νου της σχολής». (ROSS, 1991). Αυτό συνέβαινε γιατί ο Αριστοτέλης αρχικά είχε κερδίσει την εύνοια του δασκάλου του καθώς πέρα από τα υπόλοιπα προτερήματα του, ήταν ο μόνος που διάβαζε τα βιβλία της σχολής ενώπιον κοινού και οι σχέσεις τους ήταν πάρα πολύ καλές. Αυτό άλλαξε με τον καιρό, όταν ο Αριστοτέλης, ως ανήσυχο πνεύμα, δεν μπορούσε να εμπιστευτεί τυφλά όσα έλεγε ο δάσκαλος του κι έτσι υπήρχαν κάποιες αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις μεταξύ τους. (Τριαντάρη, 2005). Επιπλέον, υποστηρίζεται πως ο

Αριστοτέλης κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Αθήνα, δεν ήταν απλά ένας μαθητής της Ακαδημίας, αλλά παρέδιδε και ιδιαίτερα μαθήματα σε άλλους, κυρίως ρητορικής, κάτι που τον έφερε όμως σε μεγάλη αντιπαράθεση με τον Ισοκράτη.

Μετά το θάνατο του Πλάτωνα, το 348-347 π.Χ. ο Σταγειρίτης Φιλόσοφος εγκατέλειψε την πόλη της Αθήνας και οι κύριες αιτίες ήταν δύο: Η πρώτη είναι πως στην Ακαδημία τον Πλάτωνα διαδέχθηκε ο Σπεύσιππος, ο οποίος πρέσβευε τις πλατωνικές θεωρίες που ο Αριστοτέλης έβρισκε από πριν λανθασμένες. Έτσι δεν επιθυμούσε να συνεχίσει τις σπουδές του εκεί. (ROSS, 1991). Σύμφωνα με τον W. Jaeger επίσης, είχε εκφράσει έντονα τη δυσαρέσκεια και τη λύπη του προς την εκλογή του νέου σχολάρχη. Η δεύτερη αιτία είναι οι πολιτικές καταστάσεις που επικρατούσαν εκείνη την περίοδο στην Αθήνα και αποτελούσαν κίνδυνο για τη ζωή του. (Τριαντάρη, 2005). Για τους Αθηναίους, ο Αριστοτέλης ήταν ένας ξένος που είχε σχέσεις με τον Μακεδονικό κύκλο. Κι αν λάβουμε υπόψη μας πως η Αθήνα τότε ήταν χωρισμένη σε δύο ομάδες, η μία εκ των οποίων αντιμακεδονική, μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε πως ο Αριστοτέλης θεωρούνταν ύποπτος και επικίνδυνος. (DURING, 1994).

Τότε λοιπόν, ένας φίλος του ο Ερμίας από τον Αταρνέα του κάνει ανοιχτή πρόσκληση να του εξασφαλίσει τη διαμονή του εκεί. Ο Ερμίας υποστηρίζεται πως ήταν ένας από τους Μακεδονικούς πράκτορες κι ό,τι από δούλος μπόρεσε κι έγινε Τύραννος στις περιοχές Αταρνέα και Άσσο απέναντι από το νησί της Λέσβου. Εκεί πήγαιναν επίσης και οι Κορίσκος, Έραστος, Ξενοκράτης, δημιουργώντας έτσι μία μικρή ομάδα σύμφωνα με τα πιστεύω και τη φιλοσοφία του Πλάτωνα και πραγματοποιούσαν μεταξύ τους διαλέξεις και συζητήσεις. (Τριαντάρη, 2005). Σ' αυτή τη μικρή κοινότητα ο Σταγειρίτης Φιλόσοφος, παρέμεινε για 3 χρόνια. Μέσα σε αυτά τα 3 χρόνια, γνώρισε και παντρεύτηκε την ανιψιά και θετή κόρη του Ερμία. Το όνομά της ήταν Πυθιάδα. Μαζί της απέκτησε μία κόρη που της δώσανε το ίδιο όνομα με τη μητέρας της. (ROSS, 1991). Λέγεται πως η γυναίκα του πέθανε νωρίς, όταν ακόμη η κόρη τους ήταν σε μικρή ηλικία. Έπειτα, μετά το θάνατο της Πυθιάδας, ο Αριστοτέλης διατηρούσε δεσμό με μία συμπατριώτισσά του, Σταγειρίτισσα, που ονομάζονταν Ερπυλλίδα. Με την Ερπυλλίδα δεν νομιμοποίησαν ποτέ τη σχέση τους, απέκτησαν όμως έναν γιο, τον Νικόμαχο, που το όνομά του δόθηκε στο έργο του Αριστοτέλη «Ηθικά Νικομάχεια». (ROSS, 1991). Αργότερα μετακόμισε στη Μυτιλήνη κοντά στον παλιό φίλο και συμμαθητή του στην Ακαδημία, τον Θεόφραστο. Εκεί η συνεργατική σχέση μεταξύ τους αναπτύχθηκε ακόμη περισσότερο. (Τριαντάρη, 2005).

Λίγο καιρό έκατσε ο Αριστοτέλης στη Μυτιλήνη και γύρω στο 343-342 π.Χ. δέχθηκε μία πρόταση από τον Φίλιππο το Μακεδών να αναλάβει τη διαπαιδαγώγηση του γιου του Αλέξανδρου. Υποστηρίζεται πως ο Φίλιππος είχε ακούσει πολλά για τον Αριστοτέλη από τον Μακεδόνα Ερμία. Ο Αριστοτέλης λοιπόν, ήθελε αφενός να αναζωπυρώσει τις σχέσεις του με τη Μακεδονία κι αφετέρου να εκπαιδεύσει έναν μελλοντικό ηγεμόνα. Λόγω των παραπάνω συνεπώς, δέχτηκε την πρότασή του. (ROSS, 1991). Κυρίως η διδασκαλία του φιλοσόφου προς τον Αλέξανδρο αφορούσε τα πολιτικά καθήκοντα των ηγεμόνων, σχετικά με την τέχνη και την αξία της διακυβέρνησης, για τον Όμηρο και τους τραγικούς. Για τον μαθητή του ο Αριστοτέλης έκανα και ένα αντίγραφο της Ιλιάδας και έγραψε δύο έργα: το «Περί βασιλείας» και το «Περί αποικιών». (ROSS, 1991). Επίσης, του δίδαξε δραματική ποίηση αλλά και Πίνδαρο, αλλά συζητούσαν επίσης και θέματα που αφορούσαν τη φιλοσοφία. (ΜΠΑΤΙΣΤΑΚΗΣ, 2000).

Μετά την καταστροφή της Θήβας και το θάνατο του Φιλίππου, δηλαδή γύρω στο 335-334 π.Χ., ο Σταγειρίτης φιλόσοφος επέστρεψε πίσω στην Αθήνα. Όλοι τον υποδέχτηκαν με μεγάλες τιμές και δόξες που αρμόζουν σε ένα μεγάλο φιλόσοφο της τότε εποχής. Υποστηρίζεται πως παρέδιδε μαθήματα στο Λύκειο, στο δημόσιο γυμναστήριο του Λυκαβηττού. (Τριαντάρη, 2005). Δεν ίδρυσε δική του σχολή σύμφωνα με την υλική αλλά και τη νομική έννοια του όρου σχολή. (DURING, 1994). Από άλλη σκοπιά, υπάρχουν κάποιες αναφορές που υποστηρίζουν πως ο Αριστοτέλης τότε στην περιοχή μεταξύ του Λυκαβηττού και του Ιλισσού, σε ένα άλσος, νοίκιαζε κάποια κτήρια, καθώς σαν ξένος δεν είχε το δικαίωμα να τα αγοράσει. Εκεί ίδρυσε τυπικά τη δική του σχολή. (ROSS, 1991). Διεξήγαγε περιπάτους στα δέντρα με τους μαθητές του και συζητούσαν μέχρι το βράδυ για θέματα περί φιλοσοφίας. Εκεί επίσης, συλλέγοντας πολλά χειρόγραφα, δημιούργησε μία βιβλιοθήκη, αλλά και ένα μουσείο με διάφορα αντικείμενα. Τέλος, λέγεται πως στη σχολή αυτή του Αριστοτέλη, κάθε μαθητής διεύθυνε για 10 ημέρες. (ROSS, 1991).

Λίγα χρόνια μετά, παρ' όλο που οι Μακεδόνες είχαν δημιουργήσει ειρηνικό κλίμα στην Αθήνα, μόλις ανακοινώθηκε ο θάνατος του Αλεξάνδρου, δημιουργήθηκαν μεγάλες αναταραχές και συγκρούσεις. Έτσι, πιθανόν ο Αριστοτέλης να δέχθηκε την κατηγορία της ασέβειας και φοβούμενος για τη ζωή του εγκατέλειψε και πάλι την Αθήνα. Πήγε τότε στη Χαλκίδα, στο σπίτι της μητέρας του. Εκεί και πέθανε σε ηλικία 63 ετών το 323 π.Χ. από κάποια ασθένεια. (DURING, 1994). Στη διαθήκη του ο

Αριστοτέλης είχε γράψει πως μετά το θάνατό του επιθυμούσε τα ταφεί δίπλα στην πρώτη γυναίκα του, την Πυθιάδα. Επίσης για την Ερπυλλίδα έγραφε χαρακτηριστικά: «Υπήρξε καλή απέναντί μου και φρόντιζε πάντοτε με ζήλο για ό,τι χρειαζόμουν. Μου πρόσφερε λοιπόν πάρα πολλά. Γι' αυτό και οι εκτελεστές της διαθήκης μου να της δώσουν όλα όσα της χρειάζονται. Αν θέλει να παντρευτεί, να φροντίσουν να πάρει έναν άντρα με καλό όνομα. Εκτός από όσα έχει τώρα, να της δοθεί και ένα τάλαντο από την περιουσία που αφήνω. Μαζί με τρεις υπηρέτριες, όποιες διαλέξει η ίδια, πέρα από το κορίτσι που έχει τώρα κοντά της και πέρα από το νεαρό Πυρραίο. Ακόμη, αν θέλει να ζήσει στη Χαλκίδα, να της δοθεί ο ξενώνας που είναι δίπλα στον κήπο. Αν όμως προτιμάει να μείνει στα Στάγειρα, τότε το σπίτι των γονιών και των παππούδων μου. Όποιο από τα δύο σπίτια θελήσει, οι εκτελεστές της διαθήκης μου να το επιπλώσουν έτσι ώστε να καλύπτει τόσο τη δική τους καλαισθησία όσο και τις ανάγκες της Ερπυλλίδας». (DURING, 1994).

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το Διογένη το Λαέρτιο, όπως ο ίδιος γράφει στο έργο του «Περί βίων δογμάτων και αποφθεγμάτων των εν φιλοσοφία ευδοκιμήσαντων», η υπόλοιπη διαθήκη του είναι η εξής: «Όλα θα πάνε καλά. Αλλά εάν κάτι συμβεί, ο Αριστοτέλης ορίζει τα ακόλουθα. Ο Αντίπατρος θα είναι επίτροπος για όλα και για πάντα. Έως ότου όμως ο Νικάνωρ επιστρέψει θα έχουν την επιμέλεια της Ερπυλλίδας και των παιδιών και της περιουσίας, ο Αριστομένης, ο Τίμαρχος, ο Ίππαρχος, ο Δεοτέλης και ο Θεόφραστος, αν θέλει και αν του επιτρέπουν οι περιστάσεις. Όταν έρθει η ώρα για την κόρη, να παντρευτεί τον Νικάνωρα. Και αν συμβεί κάτι στο κορίτσι –ο μη γένοιτο ουδ' έσται- πριν από το γάμο της ή μετά το γάμο της αλλά πριν είχε παιδιά, ο Νικάνωρ θα έχει κάθε εξουσία για το παιδί και για ό,τι άλλο για να τα διαχειρίζεται καθώς πρέπει και σ' εκείνον και σ' εμάς. Ο Νικάνωρ θα φροντίσει και για την κόρη και για τον γιο μου Νικόμαχο όπως θα το κρίνει εκείνος για όλα τα ζητήματά τους σαν να είναι πατέρας και αδερφός. Και αν κάτι συμβεί στον Νικάνωρα – ο μη γένοιτο – είτε προτού πάρει την κόρη μου είτε αφού την πάρει αλλά πριν έχουν παιδιά, αν ο Νικάνωρ ορίσει τίποτε αυτό θα ισχύει. Εάν ο Θεόφραστος θέλει να ζήσει με την κόρη μου θα ισχύσουν τα όσα και για τον Νικάνωρα. Αλλιώς οι επίτροποι θα συναποφασίζουν μαζί με τον Αντίπατρο και για την κόρη μου και για τον γιο μου, να διαχειρίζονται τα πράγματα όπως νομίζουν οι ίδιοι καλύτερα. Οι επίτροποι και ο Νικάνωρ ας μας θυμούνται εμένα και την Ερπυλλίδα που ήταν άριστη σύντροφός μου και ας φροντίσουν να πάρει αντάξιά μου άνθρωπο. Ο Νικάνωρ να αναλάβει την επιμέλεια του παιδιού Μύρμηκος και να παραδοθεί στους δικούς του κατά τρόπο αντάξιά μου, μαζί με τα περιουσιακά του στοιχεία που παρέλαβα.

Η δούλη Αμβρακίδα να απελευθερωθεί κι όταν η κόρη μου παντρευτεί να της δοθούν πεντακόσιες δραχμές και η παιδούλα την οποία τώρα έχει. Και στην Θαλή, εκτός από την παιδούλα που έχει (αυτήν που αγοράστηκε) να δοθούν χίλιες δραχμές και μία υπηρέτρια. Και στον Σίμωνα, εκτός από τα χρήματα που του έχουν δοθεί έως τώρα αντί σε άλλον υπηρέτη, να του δοθεί είτε άλλος υπηρέτης που θα αγοραστεί, είτε ανάλογα χρήματα. Να ελευθερωθεί ο Τύχων όταν παντρευτεί η κόρη μου, καθώς και ο Φίλων και ο Ολύμπιος και το παιδί του. Κανένας από τους νέους δούλους που με υπηρέτησαν δεν θα πουληθεί αλλά θα εξακολουθήσουν να υπηρετούν και όταν ενηλικιωθούν να ελευθερωθούν αν το αξίζουν. Οι επίτροποι να φροντίσουν και για τις προτομές που έχουν παραγγελθεί στον Γρυλλίωνα και όταν κατασκευαστούν να τις στήσουν, και του Νικάνορα και του Προξένου (την οποία είχα σκοπό να παραγγείλω) και της μητέρας του Νικάνορα. Να στήσουν και την προτομή του Αριμνήστου (που έχει κιόλας κατασκευαστεί) ώστε να διαφυλαχτεί η μνήμη του αφού πέθανε χωρίς παιδιά. Και την προτομή της μητέρας μου να τη στήσουν στη Δήμητρα της Νεμέας ή όπου αλλού το αποφασίσουν. Και όπου και αν με θάψουν εκεί να βάλουν τα οστά της Πυθιάδας όπως το διέταξε εκείνη. Και για την σωτηρία του Νικάνορα – καθώς έχω κάνει ευχή για κείνον – να στήσουν στα Στάγειρα αγάλματα τέσσερις πήχες ύψος του Δία σωτήρα και της Αθηνάς σώτειρας». (ΒΛΑΧΟΥ, 1980).

Σε αυτό το σημείο κρίνεται αναγκαίο να πούμε πως είναι μεγάλη τιμή που ο Λαέρτιος μας έδωσε τη δυνατότητα να διαβάζουμε σήμερα την ιδιόχειρη διαθήκη του Αριστοτέλη συμπεριλαμβανοντάς της στο μεγάλο και σπουδαίο έργο του. Μπορούμε έτσι να καταλάβουμε κάποια στοιχεία από την προσωπικότητα του μεγάλου Σταγειρίτη φιλόσοφου. Όπως για παράδειγμα ότι νοιαζόταν για τα άτομα που αγαπούσε και εκτιμούσε αντίστοιχα και επιθυμούσε να αποκατασταθούν ο καθένας τους όπως του αξίζει μετά το θάνατό του. Φαίνεται πως ήθελε για την κόρη του να παντρευτεί με κάποιον γνωστό του και μόνο για να είναι ευτυχισμένη. Επίσης, φανερό είναι και η αγάπη του για τη σύντροφό του Ερπυλλίδα. Τέλος, παρατηρείται πως δεν γίνεται ακριβή αναφορά για το σύνολο της περιουσίας του, αλλά μόνο συγκεκριμένα πράγματα.

1.2.2 Το έργο του Αριστοτέλη

Το συγγραφικό έργο του Αριστοτέλη μπορεί να χωριστεί σε τρεις κατηγορίες: Στην πρώτη ανήκουν τα έργα με εκλαϊκευτικό χαρακτήρα, τα οποία και έχει δημοσιεύσει ο ίδιος ο φιλόσοφος, στη δεύτερη ανήκουν οι σημειώσεις καθώς και οι συλλογές υλικού σχετικά με τις επιστημονικές πραγματείες και στην τρίτη κατηγορία ανήκουν τα επιστημονικά του έργα. (ROSS, 1991).

Αρχικά, θα πρέπει να αναφέρουμε πως από τον Σταγειρίτη Φιλόσοφο μας έχουν διασωθεί τρία ποιήματα, ένας ύμνος, ένα επίγραμμα για τον φίλο του τον Ερμία και τέλος το απόσπασμα από μία ελεγεία. Πιο αναλυτικά, στον ύμνο που έγραψε μιλά για την αξία της αρετής. Ένα απόσπασμά του είναι το εξής: *«Την αρετή πρέπει κανείς να την κάνει πράξεις. Μόνο όταν όσα σωστά λέμε για την αρετή συμφωνούν με τις πράξεις της ζωής μας, μπορούν τα λόγια μας να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των άλλων. Τότε γίνονται γι' αυτούς που τα κατανοούν και τα δέχονται μια προτροπή να ρυθμίσουν σύμφωνα με αυτά τη ζωή τους»*. (DURING, 1994). Υποστήριζε επίσης πως για την κατοχή της αρετής, είναι αναγκαία η αυτό-ρύθμιση της προσωπικότητας του ανθρώπου και των πράξεων του με αποφυγή προς την ηδονή και τα πάθη. (ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, 1999). Το επίγραμμα του Ερμία τοποθετήθηκε πάνω στο άγαλμα που έφτιαξε ο Αριστοτέλης μετά το θάνατό του και τέλος, η ελεγεία είναι αναφορά στον Εύδημο και βρίσκεται στο υπόμνημα του Ολυμπιόδωρου στον Γοργία του Πλάτωνα. (DURING, 1994). Επιπρόσθετα, αξίζει να τονίσουμε το γεγονός πως ο φιλοσοφικός του λόγος χωρίζεται στον πρακτικό και τον θεωρητικό. (ΒΛΑΧΟΥ, 1980). Ο πρακτικός λόγος περιλαμβάνει την ηθική και την πολιτική, ενώ ο θεωρητικός λόγος περιλαμβάνει την φυσική και τη λογική. (ΒΛΑΧΟΥ, 1980).

Τα έργα του:

- Στην κατηγορία «Λογικά ή όργανον» ανήκουν οι εξής πραγματείες:

«Περί Ερμηνείας», «Κατηγορίαι» «Αναλυτικά Πρότερα και Αναλυτικά Ύστερα», «Τοπικοί και Σοφιστικοί Έλεγχοι».

- Στην κατηγορία «Φυσικά» ανήκουν οι εξής πραγματείες:

«Περί ουρανού», «Μετεωρολογικά», «Περί γενέσεως και φθοράς».

- Στην κατηγορία των «Ψυχολογικών» ανήκουν οι εξής πραγματείες:

«Περί ψυχής», «Περί αισθήσεως και αισθητών», «Περί ύπνου», «Περί εγρηγορήσεως», «Περί μνήμης και αναμνήσεως», «Περί της μαντικής της εν τοις ύπνοις», «Περί μακροβιότητος και βραχυβιότητος», «Περί αναπνοής», «Περί ζωής και θανάτου».

- Στην κατηγορία των «Φυσικών» ανήκουν μία σειρά από έργα που αναφέρονται στην Φυσική Επιστήμη και Ιστορία.

- Στην κατηγορία «Βιολογικά» ανήκουν οι εξής πραγματείες:

«Περί ζώων ιστορίαι», «Περί ζώων μορίων», «Περί ζώων γενέσεως», «Περί ζώων κινήσεως», «Περί ζώων πορείας».

- Στην κατηγορία «Μετά τα Φυσικά» ανήκουν γύρω στα δέκα βιβλία που τοποθετήθηκαν στην έκδοση του Νικόλαου Ανδρονίκου.

- Στην κατηγορία των «Ηθικών» ανήκουν οι εξής πραγματείες:

«Ηθικά Ευδήμεια», «Ηθικά μεγάλα», «Ηθικά Νικομάχεια».

- Στην κατηγορία των «Πολιτικών» ανήκουν τα εξής έργα:

«Πολιτικά», «Οικονομικά», «Αθηναίων Πολιτεία».

- Στην κατηγορία των «Τεχνικών» ανήκουν τα εξής έργα:

«Ρητορική», «Ποιητική».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Η έννοια της Παιδείας στον Πλάτωνα ως προς τη συγκρότηση μιας αναπτυγμένης κοινωνίας

2.1.1 Γενικά

Ο άδικος θάνατος του Σωκράτη, συγκλόνισε τον Πλάτωνα και έθεσε στον εαυτό του ερωτήματα του τύπου: «Γιατί η αδικία και το ψέμα νίκησαν την αρετή και την αλήθεια; Γιατί η πολιτεία της Αθήνας δεν φέρεται σύμφωνα με το Δίκαιο»; Έτσι, από τότε και στο εξής, ο μεγάλος φιλόσοφος, έθεσε ως κύριο πρόβλημα του κλάδου της Φιλοσοφίας, την αγωγή του ανθρώπου και την παιδεία του, αλλά και την οργάνωση και ανάπτυξη της πολιτείας γύρω του. (BRUN, 1967). Πέρα από την παιδεία ακόμη ένας προβληματισμός του φιλοσόφου ήταν το πολιτειακό ζήτημα της πόλης κάτι που έγινε στη συνέχεια καθημερινή συζήτηση τόσο για τον ίδιο, όσο και για τους υπόλοιπους πολίτες. (Κορδάτος, 1980).

Αξίζει να τονίσουμε το γεγονός πως ο Πλάτωνας υποστήριζε ακράδαντα δύο μεθόδους σχετικές με την Παιδεία του ανθρώπου. Η πρώτη ήταν η αυτοαγωγή. Σύμφωνα με αυτή ο άνθρωπος πρέπει να διαπαιδαγωγείται σύμφωνα με τη δια βίου αναζήτηση της αλήθειας. Τόνιζε σε όλη του τη ζωή πως η αλήθεια είναι η αρχή όλων των πραγμάτων. Η δεύτερη μέθοδος ήταν αυτή της διαλεκτικής. Η διαλεκτική σύμφωνα με τον φιλόσοφο, αποτελεί ελεύθερο τρόπο μάθησης και τα παιδιά μαθαίνουν έτσι ευκολότερο και χωρίς κανέναν καταναγκασμό. (Τριαντάρη, 2005). Τη συγκεκριμένη μέθοδο χρησιμοποιούσε και ο Σωκράτης στους διαλόγους του και οδηγούσε βήμα-βήμα τους συνομιλητές του σε εκ νέου συμπεράσματα. (Πατρικίου, 2013).

Κατά τον Πλάτωνα, εάν ο άνθρωπος δεν μάθει από μικρή ηλικία να πράττει σύμφωνα με το δίκαιο και το κοινό καλό, τότε καμία κοινωνία δεν θα μπορέσει να αναπτυχθεί και να «ανθίσει». Στο Ζ' Βιβλίο στους Νόμους που έγραψε, τονίζει πως είναι σημαντικό κάθε άνθρωπος από μικρή ηλικία που πρόκειται να γίνει κόσμιος και σωστός πολίτης, πρέπει να έχει λάβει τη σωστή διαπαιδαγώγηση στη ζωή του. (809e). Υπήρξε θερμός υποστηρικτής της δημόσιας και υποχρεωτικής παιδείας και των δύο φύλων, αντρών και γυναικών. (Πλάτωνας, Νόμοι, Ζ' βιβλίο 804d).

Κατά τον Πλάτωνα, η ιδανική Πολιτεία, πρέπει να βασισθεί και να στηριχθεί αρχικά, πάνω στο αίσθημα της Δικαιοσύνης και μέσω της παιδείας, ένας- ένας οι πολίτες να γίνουν δίκαιοι και ενάρετοι στη ζωή τους. Είναι ανάγκη, λοιπόν, η πολιτεία να λειτουργεί σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο πρότυπο δικαιοσύνης και ηθικής και οι φιλόσοφοι να γίνουν βασιλείς και οι βασιλείς φιλόσοφοι. (BRUN, 1967). Για τον φιλόσοφο, μέχρι τότε κανείς που ήταν στην εξουσία δεν λειτουργούσε σωστά. Οι βασιλείς-φιλόσοφοι γι' αυτόν, είναι φωτισμένες προσωπικότητες που διαθέτουν σωστή διαπαιδαγώγηση από νεαρή ηλικία, γνώσεις, υψηλό αίσθημα ευθύνης και δικαιοσύνης, δεν διαθέτουν περιουσία και δεν δρουν σύμφωνα με τα προσωπικά τους συμφέροντα, αλλά αντίθετα με τα συλλογικά. Επιπρόσθετα, για τον Πλάτωνα, η ηθική δεν είναι δυνατόν να διαχωριστεί από την πολιτική κι έτσι βασικός σκοπός του φιλοσόφου είναι να διδάξει στους νέους τη σημασία του ήθους που συνάδει με το χρέος τους ως σωστοί και ενάρετοι πολίτες μέσα σε μία αναπτυγμένη κοινωνία. Υποστήριζε επίσης πως ο κάθε πολίτης έπρεπε να νιώθει ευτυχισμένος και ελεύθερος και να υπάρχει αλληλοβοήθεια μεταξύ των πολιτών. (ΠΟΠΠΕΡ, 1980). Ακόμη, για να υπάρχουν άρχοντες στην κοινωνία που να μην έχουν αυτοσκοπό τα πλούτη και την εξουσία, αλλά την ευτυχία και τη δικαιοσύνη του λαού, πρέπει αυτοί να φτάσουν στο ύψιστο αγαθό και την κάθαρση από τις υλικές επιθυμίες. (ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ, 1963).

Στην *Πολιτεία*, το ογκώδες έργο του Πλάτωνα, ο φιλόσοφος διατυπώνει λόγο σε μεγάλο μέρος του για την Παιδεία, όπως δηλαδή και στο έργο του: *Νόμοι*. Πίστευε πως η Παιδεία είναι το «εν μέγα». (Πλάτωνας, *Πολιτεία*, 423e). Αναφέροντας την κατάλληλη εκπαίδευση για τα παιδιά, ο φιλόσοφος υποστηρίζει κι εδώ, όπως θα δούμε και στη συνέχεια στους *Νόμους*, πως η εκπαίδευση πρέπει να ξεκινάει πολύ νωρίς και έχει διάφορα χρονικά διαστήματα.

Πιο συγκεκριμένα, από τη στιγμή της σύλληψης, όταν η γυναίκα βρίσκεται σε ενδιαφέρουσα, πρέπει να φροντίζει για το σώμα της, να ασκείται και να περπατά και να προσέχει τη διατροφή της. Στη συνέχεια, μόλις τα παιδιά γεννηθούν, είτε είναι αγόρια, είτε είναι κορίτσια, σημαντικό ρόλο στην διαπαιδαγώγησή τους παίζει η μουσική και οι μύθοι. Αναλυτικότερα, με τη μουσική εκπαιδεύεται η ψυχή του ανθρώπου. Θεωρείται πως ενισχύει την ηθική μόρφωση του ατόμου. Ο Πλάτωνας, απαγορεύει να έρχονται τα μικρά παιδιά σε επαφή με θρηνητικά και μελαγχολικά ακούσματα. (Πλάτωνας, *Πολιτεία*, 399a-399c). Ο ρυθμός όμως, τα λόγια και οι μελωδίες έχουν την ικανότητα να γαληνεύουν την ψυχή και να δίνουν την ευκαιρία

στον άνθρωπο να εκφράζεται μέσω αυτών. Οι μύθοι απ' την άλλη, απαγορεύεται κατά τον Πλάτωνα να έχουν περιεχόμενο με τρόμο και φόβο προς τους Θεούς, καθώς αυτό αποτελεί και ύβρι προς τα Θεία, αλλά και φόβο στις ψυχές των παιδιών. Οι μύθοι λοιπόν, πρέπει να αφηγούνται γεγονότα με ηρεμία και ειρήνη, είτε τους λένε οι γονείς, οι παππούδες ή οι γιαγιάδες, είτε έπειτα οι ποιητές. (Πλάτωνας, Πολιτεία, 376a-378e). Αξίζει σε αυτό το σημείο να τονίσουμε πως τελειώνοντας το δεύτερο βιβλίο της Πολιτείας, ο Πλάτωνας γράφει χαρακτηριστικά: *«Όταν κάποιος λέει τέτοια λόγια για τους Θεούς, θα μας πιάσει αγανάκτηση και δε θα του δώσουμε χορευτές, ούτε θα επιτρέψουμε στους δασκάλους να χρησιμοποιήσουν τα ποιήματά του για την παιδεία των νέων, αφού θέλουμε να γίνουν οι φύλακές μας θεοσεβείς και θεϊκοί, κατά το βαθμό που είναι σύμμετρος με τη δύναμη του ανθρώπου. Δίνω ολοκληρωτικά τη συγκατάθεσή μου, εγώ από μέρους μου γι' αυτούς τους (υποδειγματικούς) τύπους και είμαι πρόθυμος να τους δώσω ισχύ νόμου».* (Πλάτωνας, Πολιτεία, 384c).

Έπειτα από τη μουσική παιδεία, σειρά έχει η γυμναστική και γενικά η άσκηση, η οποία θεωρείται τέχνη και δεν πρέπει να την σταματήσουν ποτέ κατά τη διάρκεια της ζωής τους. (Τριαντάρη, 2005). Ο φιλόσοφος υποστήριζε, πως εάν ο άνθρωπος έχει δουλέψει με σκοπό να καλλιεργήσει με ήθος πρώτα την ψυχή του, έπειτα επέρχεται και η καλλιέργεια ενός άριστου σώματος. (Πλάτωνας, Πολιτεία, 403d). Βασικός ρόλος της γυμναστικής κατά τον Πλάτωνα, είναι να ενδυναμώνει το θυμοειδές της ψυχής που συνεπάγεται με την ανδρεία του ατόμου. (Πλάτωνας, Πολιτεία, 410b-410e).

Μόλις οι νέοι ολοκληρώσουν άριστα τα παραπάνω στάδια, προχωρούν στη συστηματική μόρφωση και μελέτη. Κυρίαρχο εδώ ρόλο, παίζει η επιστήμη των μαθηματικών την οποία διαιρεί σε αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία αλλά και αρμονική. Θεωρούσε πως τα μαθηματικά είναι η βάση για όλα τα υπόλοιπα μαθήματα, αλλά και σημαντική οδός για την κατανόηση του φυσικού κόσμου. Επιπρόσθετα, όποιος είχε τις γνώσεις των Μαθηματικών, μπορούσε στη συνέχεια να προχωρήσει και στην μελέτη της φιλοσοφίας. Τέλος, αξίζει να θυμηθούμε την επιγραφή έξω από τη σχολή του Πλάτωνα, την Ακαδημία: *«ἀγεωμέτρητος μηδεις εἰσίτω»*, που δείχνει πόσο σημαντικό ρόλο παίζει γι' αυτόν η επιστήμη των Μαθηματικών.

Έπειτα από την διεκπεραίωση των παραπάνω σταδίων εκπαίδευσης των νέων, σειρά έχει η μελέτη της φιλοσοφίας, για όσους κατάφεραν να φτάσουν άριστα έως αυτό το σημείο. Μέχρι το εικοστό έτος της ηλικίας τους κρίνεται σημαντικό να υπάρχει

συστηματική μελέτη. Έπειτα, όσοι ξεχωρίσουν για τις επιδόσεις τους, προχωρούν στις ανώτατες σπουδές. (Τριαντάρη, 2005). Για να προχωρήσει και να ενταχθεί κανείς μέσα σε αυτές τις ανώτερες επαγγελματικές σχολές, είναι αναγκαίο να μελετά συστηματικά και εντατικά τα πράγματα στον κόσμο γύρω του, να κατανοήσει την φύση τους και τις σχέσεις μεταξύ τους, σύμφωνα δηλαδή με τη διαλεκτική μέθοδο. (Τριαντάρη, 2005). Η συστηματική και εντατική αυτή μελέτη της διαλεκτικής γίνεται μέχρι το τριακοστό πέμπτο έτος της ηλικίας των νέων. (Τριαντάρη, 2005).

Μετά το τριακοστό πέμπτο έτος και μέχρι την ηλικία των πενήντα ετών οι πλέον διαπρεπείς και γνώστες διδάσκονται την διαλεκτική μέθοδο, με σκοπό να φτάσουν και να κατακτήσουν στον υπέρτατο βαθμό την φιλοσοφία. Αυτό το επίτευγμα τους δίνει και την επιβεβαίωση για μια από τις ανώτερες θέσεις στην κοινωνία. (Τριαντάρη, 2005). Ο ίδιος ο Πλάτωνας αναγράφει στο έργο του για τη σημασία της διαλεκτικής ότι: «*Ωσπερ θριγκός τοις μαθήμασιν η διαλεκτική*» (Πλάτωνας, Πολιτεία 532b-534e).

Τέλος, έπειτα από την ολοκλήρωση του πεντηκοστού έτους της ηλικίας των ανθρώπων, όσοι έχουν καταφέρει μέχρι τότε να διαπρέψουν και στη μουσική και στη γυμναστική και στις φυσικές επιστήμες, στην διαλεκτική μέθοδο και φιλοσοφία, αλλά και στην χειρωνακτικές δουλειές, θεωρούνται άριστοι πολίτες και κατέχοντες της ευδαιμονίας. Είναι αυτοί που μπορούν ενεργά να ασχολούνται με τον πολιτικό βίο και έχουν φτάσει στη θέα του ύψιστου Αγαθού. (Τριαντάρη, 2005). Τέτοιους ανθρώπους χρειάζεται μία κοινωνία, μία πολιτεία για να θεωρηθεί σωστά αναπτυγμένη, οργανωμένη και συγκροτημένη σύμφωνα με τη δικαιοσύνη και την υπακοή στους νόμους.

2.1.2 Η Αλληγορία του σπηλαίου

Σύμφωνα με τον μεγάλο φιλόσοφο, κάθε άνθρωπος που αγωνίζεται για τη μάθηση και τις γνώσεις, οδηγείται προς την κατάσταση που βρίσκονται τα θεία, δηλαδή στη θέα του Αγαθού. Πιο συγκεκριμένα, σκοπός της Πλατωνικής Παιδείας είναι οι άνθρωποι να φτάσουν μέσω της γνώσης και της εκπαίδευσης στο ύψιστο Αγαθό. Πρέπει δηλαδή η παιδεία να βοηθήσει τον άνθρωπο να αποδεσμεύσει την ψυχή του από ανούσιες σκέψεις και να οδηγηθεί στην πραγματική αλήθεια. Ένα παράδειγμα που δίνει ο Πλάτωνας σαν παρομοίωση σχετικά με την επίδραση που ασκεί η παιδεία στη ζωή του

ανθρώπου, τι συμβαίνει με την απαιδευσία, αλλά και ποιο είναι το χρέος και η συμβολή των πεπαιδευμένων, δηλαδή των φιλοσόφων, είναι η Αλληγορία του Σπηλαιίου στο Ζ' Βιβλίο της Πολιτείας (514-520e). (Πατρικίου, 2013).

- **Η αλληγορία του σπηλαιίου**

(Πολιτεία 514A-515A, Κείμενο από μετάφραση)

«-Υστερα λοιπόν από αυτά, είπα, σχετικά με την παιδεία και την απαιδευσία παρομοίασε την ανθρώπινη ύπαρξή μας με την ακόλουθη εικόνα: φαντάσου, δηλαδή, ανθρώπους σαν σε μια υπόγεια κατοικία όμοια με σπηλιά, που έχει την είσοδό της μακριά, ανοιχτή ψηλά προς το φως σε όλο το μήκος της σπηλιάς. Μέσα σ' αυτή να βρίσκονται από παιδιά μέσα σε δεσμά και στα πόδια και στους αυχένες, έτσι που να μένουν στην ίδια θέση και να βλέπουν μόνο μπροστά τους, χωρίς να έχουν τη δυνατότητα να στρέφουν γύρω το κεφάλι τους εξαιτίας των δεσμών, και από ψηλά, από πίσω τους, να τους έρχεται από μεγάλη απόσταση φως από αναμμένη φωτιά και ανάμεσα στη φωτιά και στους δεσμούς, επάνω, να υπάρχει ένας δρόμος. Κοντά σ' αυτόν φαντάσου χτισμένο ένα μικρότερο, όπως ακριβώς βρίσκονται στημένα από τους ταχυδακτυλουργούς μπροστά στους ανθρώπους τα παραπετάσματα της σκηνής, πάνω από τα οποία δείχνουν τα τεχνάσματά τους.

-Φαντάζομαι, είπε.

-Φαντάσου, λοιπόν, κοντά σ' αυτόν τον μικρό τοίχο ανθρώπους να κουβαλάνε κάθε λογής αντικείμενα και ομοιώματα ανθρώπων και ζώων, που εξέχουν πάνω από το μικρό τοίχο, κατασκευασμένος από πέτρα, από ξύλο και από κάθε λογής άλλα υλικά. Άλλοι από αυτούς που τα κουβαλάνε, όπως είναι φυσικό, να μιλάνε και άλλοι να μένουν σιωπηλοί.

-Αλλόκοτη, είπε, είναι η εικόνα για την οποία κάνεις λόγο και αλλόκοτοι οι δεσμώτες.

-Κι όμως είναι όμοιοι μ' εμάς, είπα εγώ.»

- **Η αλληγορία του σπηλαίου. Η απροθυμία των φιλοσόφων**

(Πολιτεία, 519B-D, Κείμενο από μετάφραση)

- *«Τι λοιπόν; Δεν είναι αυτό λογικό, είπα εγώ, και δεν απορρέει αναγκαστικά από όσα έχουμε πει ως τώρα, ότι ούτε οι απαίδευτοι, αυτοί που δεν γνώρισαν την αλήθεια, μπορούν ποτέ να κυβερνήσουν ικανοποιητικά την πόλη ούτε εκείνοι που τους επιτρέπουν να ασχολούνται ως το τέλος της ζωής τους με την παιδεία; οι πρώτοι, επειδή δεν έχουν έναν ορισμένο στόχο στη ζωή τους, που πρέπει σκοπεύοντας τον να ρυθμίζουν όλες τις πράξεις τους, και στον ιδιωτικό και στο δημόσιο βίο τους. Και οι άλλοι, επειδή δε θα ενεργήσουν με τη θέλησή τους, νομίζοντας ότι από ζωντανοί ακόμη είναι εγκατεστημένοι στα μακρινά νησιά των Μακάρων.*
- *Αλήθεια, είπε.*
- *Δικό μας λοιπόν έργο, είπα εγώ, των ιδρυτών της πόλης, είναι να αναγκάσουμε τις εξαιρετικές φύσεις να φτάσουν στο μάθημα που αναγνωρίσαμε πριν ότι είναι το ανώτερο, δηλαδή να δουν το αγαθό και να ανεβούν εκείνη την ανηφορική οδό, και αφού ανεβούν και δουν αρκετά, να μην τους επιτρέπουμε να κάνουν αυτό που τώρα επιτρέπεται.*
- *Και ποιο είναι αυτό;*
- *Να μένουν, είπα εγώ, συνεχώς στον ίδιο τόπο και να μη θέλουν να κατεβαίνουν πίσω κοντά σ' εκείνους τους δεσμώτες ούτε να συμμετέχουν με εκείνους και στους κόπους και στις τιμές, είτε είναι ταπεινότερες είτε σπουδαιότερες.»*

- **Η αλληγορία του σπηλαίου. Ο ηθικός εξαναγκασμός των φιλοσόφων**

(Πολιτεία, 519D-520A, Κείμενο από μετάφραση)

- *«Μα πώς; είπε, θα τους αδικήσουμε και θα τους κάνουμε να ζουν χειρότερα, ενώ τους είναι δυνατόν να ζουν καλύτερα;*
- *Ξέχασες πάλι, φίλε μου, είπα εγώ, ότι μέλημα του νόμου δεν είναι αυτό, δηλαδή πώς θα ζει στην πόλη υπερβολικά καλά μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, αλλά*

αναζητάει μέσα για να πραγματοποιηθεί αυτό για ολόκληρη την πόλη. Γι' αυτό το σκοπό συγκροτεί τους πολίτες σε αρμονικό σύνολο με την πειθώ και με τον εξαναγκασμό, τους κάνει να μεταδίδουν ο ένας στον άλλο την ωφέλεια που μπορεί ο καθένας να συνεισφέρει στο κοινό και δημιουργεί ο ίδιος τέτοιους πολίτες μέσα στην πόλη, με σκοπό όχι να τους αφήνει να στρέφεται ο καθένας όπου θέλει, αλλά να τους χρησιμοποιεί αυτός για να φυλάσσει την πόλη ενωμένη.

- *Έχεις δίκιο, είπε. Πραγματικά το είχα ξεχάσει.*
- *Σκέψου τώρα Γλαύκωνα, είπα, ότι δε θα αδικήσουμε όσους γίνονται φιλόσοφοι στην πόλη μας, αλλά θα είναι δίκαιη η αξίωσή μας, αν τους αναγκάζουμε να φροντίζουν και να φυλάνε τους άλλους.»*

Αρχικά, αξίζει να αναφέρουμε το γεγονός πως στο παραπάνω έργο, ο Σωκράτης καλεί τον Γλαύκωνα να παρομοιάσει τον κόσμο με μία σπηλιά. Όταν μία παρομοίωση επεκτείνεται σε μια παράγραφο, πόσο μάλλον σε ολόκληρο έργο, τότε ονομάζεται αλληγορία. Δηλαδή όταν κάποιος άλλα λέει κι άλλα εννοεί. Συγκεκριμένα, το έργο πραγματεύεται ότι η παιδεία λειτουργεί στον άνθρωπο σαν εργαλείο που τον βοηθά να οδηγήσει την ψυχή του προς το φως, δηλαδή προς την ιδέα του ύψιστου Αγαθού. Κυρίως αφορά το πώς η παιδεία επιδρά τόσο στον ίδιο τον άνθρωπο, αλλά και στην υποχρέωση που έχουν οι «ορθά πεπαιδευμένοι» να διδάξουν τους πολίτες σε μία σωστά αναπτυγμένη και οργανωμένη κοινωνία μέσω πάντα της παιδείας. Οι ορθά πεπαιδευμένοι, οι φιλόσοφοι, που έχουν κατακτήσει πια την ευδαιμονία.

Όλο το έργο είναι βασισμένο στο σχήμα του Δυΐσμου. Δηλαδή στον κόσμο που ο Πλάτωνας χωρίζει στα δύο: Αυτόν τον οποίο κατανοούμε με τις αισθήσεις μας, τον αισθητό και τον κόσμο που αντιλαμβανόμαστε με τη νόησή μας. (Πατρικίου, 2013).

Πιο αναλυτικά τώρα, ο Σωκράτης καλεί να φανταστούμε κάποιους ανθρώπους οι οποίοι είναι δέσμοι σε μία σκοτεινή σπηλιά που από πάνω της λάμπει ένα φως. Αυτοί οι δεσμώτες παραπέμπουν σε ανθρώπους που ζούνε τη ζωή τους στην αμάθεια και την απαιδευσία, ενώ το φως συμβολίζει το ύψιστο Αγαθό, την αληθινή πραγματικότητα, τον κόσμο της νόησης και των ιδεών. Οι άνθρωποι, λοιπόν, που ανεβαίνουν πάνω στο φως είναι οι πεπαιδευμένοι και έχουν χρέος να κατεβαίνουν και να φωτίζουν με τις γνώσεις τους και την παιδεία τους υπόλοιπους ανθρώπους. Είναι ουσιαστικά οι

«φύλακες» και οι «άρχοντες» της πόλης. Δεν πρέπει να αφήνουν τον φόβο τους να τους κυριεύσει για το τι θα τους συμβεί εάν κατέβουν, αλλά αντιθέτως, να βοηθούν τους υπόλοιπους πολίτες να γίνουν ενάρετοι μέσω της Παιδείας και να κάνουν έμπρακτη την πολιτική φιλοσοφία που διδάσκουν. (BRUN, 1967).

Τέλος, είναι σημαντικό να πούμε πως στο περιεχόμενο της ενότητας που παραλείπεται «515a-519b), ο Πλάτωνας μιλάει για το επίπεδο της γνώσης στο οποίο βρίσκονται οι δεσμώτες στη σπηλιά, αλλά και για τα στάδια της γνωστικής πορείας της ψυχής τους.

2.1.3 Τα στάδια της Εκπαίδευσης κατά τον Πλάτωνα

Πρώτο στάδιο: 0-3 ετών

Ο Πλάτωνας πίστευε πως η εκπαίδευση των παιδιών ξεκινάει πριν ακόμη γεννηθούν, κατά τη διάρκεια δηλαδή της κύησης. Πιο αναλυτικά, υποστήριζε πως οι μητέρες κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης τους θα πρέπει να περπατούν διαρκώς έτσι ώστε να γυμνάζονται και να τρέφονται σωστά. Μόλις τα παιδιά γεννηθούν είναι αναγκαίο για την σωστή ανάπτυξή τους, να τα φροντίζουν οι παιδαγωγοί, δηλαδή οι τροφοί. Θα ήταν καλύτερο κάθε παιδί να έχει πάνω από μία τροφό. Δουλειά τους είναι να τα μεγαλώνουν σωστά, να τα βάζουν να περπατούν και μόλις είναι ικανά, αναφέρει ο Πλάτωνας στους Νόμους, να πηγαίνουν μόνα τους στους γονείς τους. Να προσέχουν ακόμη και να μην στραβώσουν τα πόδια τους κατά την προσπάθεια τους να περπατήσουν. Αν δεν μπορέσουν οι τροφοί να ανταπεξέλθουν σωστά στο έργο τους για την παιδεία των μικρών, τόνιζε πως θα πρέπει να υποστούν κυρώσεις και ποινές από το νόμο, καθώς πράττουν μία δουλειά πολύ σημαντική. Πρέπει επίσης σ' αυτή την ηλικία των παιδιών να διαπλάθεται το σώμα τους σωστά και ενάρετα με τη γυμναστική. Επιπρόσθετα στο στάδιο αυτό της ηλικίας των παιδιών, ο Φιλόσοφος υποστηρίζει ότι παίζει σημαντικό ρόλο η μουσική παιδεία καθώς και η διαμόρφωση του ηθικού και ψυχικού κόσμου. Τα παιδιά να μην νιώθουν φόβο, να μην διαμορφώσουν μαλθακές προσωπικότητες, να μην νιώθουν κανένα είδος λύπης και ενοχής. Τέλος, αναφέρει πως τα παιδιά σ' αυτή την ηλικία δρουν περισσότερο με τις αισθήσεις τους. (Πλάτωνας, Νόμοι, Ζ' Βιβλίο, 788a - 793a).

Δεύτερο στάδιο: 3-6 ετών

Στην ηλικία των τριών έως έξι ετών, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, καθοριστικό ρόλο για την διαπαιδαγώγηση των παιδιών διαδραματίζει η ψυχαγωγία. Τα παιδιά παίζουν αγόρια και κορίτσια μαζί, ανακαλύπτοντας και δημιουργώντας διάφορα παιχνίδια. Επιπλέον, με σκοπό τα παιδιά να αποβάλουν την μαλθακότητά τους, είναι αναγκαία η τιμωρία στα όρια της πραγματικότητας και της δικαιοσύνης. Την τιμωρία κυρίως μπορούσαν να την επιβάλλουν οι τροφοί, κατά τη διάρκεια που επέβλεπαν τα παιδιά. Αξίζει σ' αυτό το σημείο να τονίσουμε πως και τις ίδιες σύμφωνα με τον Πλάτωνα ήταν ορθό να επιβλέπουν υπάλληλοι ορισμένοι από την Πολιτεία. Ακόμη, τα παιδιά σε αυτή την ηλικία υποστήριζε, έπρεπε να συγκεντρώνονται στα ιερά κάθε συνοικίας. Τα τότε ιερά έμοιαζαν με τα δικά μας σημερινά νηπιαγωγεία κατά κάποιον τρόπο. Επίσης, συνεχίζει και σ' αυτό το στάδιο της ηλικίας, σημαντικό ρόλο για την καλλιέργεια των παιδιών παίζει η γυμναστική και μουσική παιδεία. (Πλάτωνας, Νόμοι, Ζ' Βιβλίο, 793e - 794c).

Τρίτο στάδιο: 6-10 ετών

Σε αυτό το στάδιο της εκπαίδευσης τα παιδιά από τα 6 τους χρόνια διαχωρίζονται ανάλογα με το φύλο τους στην Εκπαίδευση. Δηλαδή, τα αγόρια διαπαιδαγωγούνται μαζί ξεχωριστά από τα κορίτσια. Πιο αναλυτικά, στα αγόρια γίνονται μαθήματα πάλης, τοξοβολίας, γυμναστικής, όρχησης, στρατιωτικών ασκήσεων, μουσικής. Είναι σημαντικό να εκπαιδεύονται σωστά μέσω όλων αυτών για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα τους μακροχρόνια. Αν και τα κορίτσια εκπαιδεύονται ξεχωριστά, παρακολουθούν τα ίδια μαθήματα και τις ίδιες διαδικασίες εκπαίδευσης. Κι αυτό συμβαίνει όχι μόνο για να έχουν μία βασική επίγνωση, αλλά για να καταφέρουν να ανταπεξέλθουν ισάξια με τους άνδρες σε περιπτώσεις που χρειαστεί να υποστηρίξουν την πατρίδα τους.

Ακόμη, ο Πλάτωνας θεωρούσε πως σε αυτή την περίοδο της ηλικίας τους, τα παιδιά θα πρέπει να παρακολουθούνται συστηματικά από τις τροφούς κατά τη διαδικασία της Εκπαίδευσης. Ο λόγος είναι κυρίως για να μπορέσουν κατά τη διάρκεια της εκγύμνασης τα μέλη του σώματός τους, πόδια και χέρια, να φέρουν ισάξια δύναμη μεταξύ τους. Σημαντικό εξίσου ρόλο για τον Φιλόσοφο παίζει η μίμηση, την οποία τα παιδιά και πρέπει να διδαχθούν αλλά και να κατανοήσουν τη σημασία τους, ιδιαίτερα στους χορούς, αλλά και τα παιχνίδια καθώς θεωρούνται σαν ένας τύπος ηθικής

άσκησης για τα παιδιά. Τέλος, σ' αυτό το σημείο ο Πλάτωνας αναφέρει πως τα παιχνίδια της εποχής εκείνης παίζουν πρωταρχικό λόγο στο νομοθετικό έργο. (Πλάτωνας, Νόμοι, Ζ' Βιβλίο, 794d - 797b).

Τέταρτο στάδιο 10-13 ετών

Στο τέταρτο αυτό στάδιο της εκπαίδευσης, ξεκινάει η εγκύκλια και συστηματική εκπαίδευση των νέων παι. Συγκεκριμένα, στα τρία αυτά χρόνια της ζωής τους, τα παιδιά διδάσκονται γραμματική, αριθμητική, αστρονομία, ανάγνωση, έμμετρα ποιήματα, ποιήματα με τη συνοδεία της λύρας. Ο Φιλόσοφος πίστευε πως οι νέοι έπρεπε μέσα σ' αυτό το χρονικό διάστημα να γνωρίσουν και να κατανοήσουν άριστα και γρήγορα τα μαθήματα. Εάν δεν το κατάφεραν μέσα σε τρία χρόνια, τότε έπρεπε να εγκαταλείψουν την παιδεία και να ασχοληθούν με βιοποριστικές και χειρωνακτικές εργασίες. Θεωρούνταν δηλαδή ακατάλληλοι για τη δια βίου εκπαίδευση και «ανάξιοι των τιμών της παιδικής ηλικίας τους». (Πλάτωνας, Νόμοι, Ζ' Βιβλίο, 809e- 811a).

Πέμπτο στάδιο: 13-16 ετών

Μετά την ολοκλήρωση του 13^{ου} έτους της ηλικίας τους και μέχρι τα 16 τους χρόνια, οι νέοι διαπαιδαγωγούνται κυρίως στη μουσική. Διδάσκονται κιθάρα, λύρα και χορδές συστηματικά. Υπεύθυνος για αυτή τη διδασκαλία είναι ο εκπαιδευτής τους, ο οποίος είναι υπεύθυνος και για τον τρόπο με τον οποίο θα τους μάθει σιγά σιγά τις τεχνικές, έτσι ώστε να λάβουν τα κατάλληλα εφόδια. Επίσης, οι χοροδιδάσκαλοι πρέπει να τους μάθουν χορό, έτσι ώστε να είναι ικανοί σε διάφορες γιορτές να χορεύουν σωστά και να προσφέρουν απόλαυση στο κοινό. Επιπλέον, η εκμάθηση του χορού, προσδίδει και στους νέους και τις νέες σωματική εξάσκηση. (Πλάτωνας, Νόμοι, Ζ' Βιβλίο, 812e-813c).

Έκτο στάδιο: 16-20 ετών

Σε αυτό το στάδιο όσα παιδιά κατάφεραν να ανταπεξέλθουν πλήρως στη μέχρι τώρα διαπαιδαγώγησή τους, προχωρούν στην εκπόνηση των στρατιωτικών τους καθηκόντων. Εκπαιδεύονται πάνω σε ασκήσεις του σώματος, τη ρίψη βελών,

εξασκούνται στην ιππασία και σε κάθε είδους οπλομαχία. Όσοι δεν κατάφεραν να ανταπεξέλθουν σε ικανοποιητικό βαθμό έως τώρα, είναι ανάγκη να ακολουθήσουν σε επαγγελματικές σχολές, το επάγγελμα που ταιριάζει με την κλίση τους.

- Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως ο Πλάτωνας, μ' αυτή τη βαθμιαία κλίμακα εκπαίδευσης αλλά και μάθησης των ανθρώπων από μικρή ηλικία, πιστεύει στη σωστή διαμόρφωση του γνωστικού τους πεδίου, στην ηθική τους πλαισίωση, αλλά και στην προσφορά τους στον πολιτικό βίο και γενικά στο να καταστούν ικανοί και ενάρετοι πολίτες στην κοινωνία. (Τριαντάρη, 2005). Έτσι, με αυτό το σκεπτικό βλέπουμε πως στους *Νόμους* και την *Πολιτεία* υποστηρίζει με επιχειρήματα την δική του ιδανική παιδεία και εκπαίδευση του ανθρώπου, ως προς τη συγκρότηση μιας αναπτυγμένης κοινωνίας. Μέσα από τα στάδια εκπαίδευσης στους *Νόμους* προκύπτουν και οι τρεις τάξεις που αναφέρονται στην *Πολιτεία* του:

1. Η τάξη των δημιουργών
2. Η τάξη των φυλάκων
3. Η τάξη των αρχόντων

Σύμφωνα με αυτές τις τρεις τάξεις της κοινωνίας υποστηρίζει το τριμερές της ψυχής:

1. Το λογιστικόν
2. Το θυμοειδές
3. Το επιθυμητικόν

Επομένως, σύμφωνα με τον Πλάτωνα:

- Στην τάξη των αρχόντων κυριαρχεί το λογιστικόν με κύριο χαρακτηριστικό του την σοφία.
- Στην τάξη των φυλάκων κυριαρχεί το θυμοειδές, με κύριο χαρακτηριστικό του την ανδρεία.
- Στην τάξη των δημιουργών κυριαρχεί το επιθυμητικόν, με κύριο χαρακτηριστικό του τη σωφροσύνη.

Τέλος, είναι αναγκαίο να αναφέρουμε πως στους *Νόμους* η παιδεία που υποστηρίζει και προτείνει ως ιδανική ο φιλόσοφος, αφορά όλα τα παιδιά των ελεύθερων πολιτών, ενώ στην *Πολιτεία*, η πλατωνική παιδεία αναφέρεται μόνο στα παιδιά των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων.

2.1.4 Η Αγωγή των φυλάκων

Μόλις οι νέοι εκπληρώσουν τη στρατιωτική τους θητεία και την εκπαίδευση πάνω σ' αυτή, τότε εισέρχονται στην ειδική τους αγωγή με σκοπό να καταστούν φύλακες της πόλης. Αναλυτικότερα, οι φύλακες, είχαν την πλήρη αρμοδιότητα για την φύλαξη και την προστασία του κράτους. Αναλαμβάνουν καθήκοντα στρατιωτικά και διοικητικά και είναι πλήρως αφοσιωμένοι στην πολιτεία τους. (Πατρικίου, 2013).

Υπεύθυνος τώρα για την εκπαίδευση των φυλάκων είναι ο νομοθέτης της, ο οποίος και επιλέγει τους φύλακες για την πόλη. Αρχικά εκπαιδεύονται στη γυμναστική η οποία περιλαμβάνει σωματικές ασκήσεις, σωστή διατροφή, φροντίδα που αποσκοπεί στην ευεξία του σώματος και γενικά χρειάζεται ένας σωστός και υγιεινός βίος. Έπρεπε λοιπόν, οι φύλακες της πόλης να έχουν ευκινησία, σωστή και δυνατή διάπλαση σώματος. Μέχρι τα είκοσι τους χρόνια περίπου, μαζί με τη γυμναστική παιδεία, λαμβάνουν και την πλήρη μουσική παιδεία. Δηλαδή, το χορό, το τραγούδι, τις μελωδίες, τις χορδές και γενικά την καλλιέργεια της δημιουργικής και αισθητικής αγωγής. (Πατρικίου, 2013).

Έπειτα, μέχρι τα τριάντα τους χρόνια, οι φύλακες διδάσκονται πιο ειδικευμένα μαθηματικά, όπως είναι η αριθμητική, η γεωμετρία, η αστρονομία, η στερεομετρία, κτλ, ώστε να αναπτυχθούν καλύτερα στις θετικές επιστήμες. Μπορεί η πορεία του Πλάτωνα να μην ήταν πολύ μεγάλη στα μαθηματικά, όμως τα θεωρούσε αναγκαία στη ζωή του ανθρώπου. Και μόλις συμπληρώσουν το τριακοστό έτος της ηλικίας τους και για πέντε ολόκληρα χρόνια ακόμη, διδάσκονται το πιο σημαντικό μάθημα, αυτό της διαλεκτικής, της φιλοσοφίας, που θα τους βοηθήσει να φτάσουν στη θέα του Αγαθού. (Πατρικίου, 2013).

Μέχρι εδώ, οι φύλακες ονομάζονται φύλακες-επίκουροι. Όταν ξεπεράσουν τις όποιες προκαθορισμένες κρίσεις και έχουν κάνει πράξη τα όσα έχουν διδαχθεί ως τώρα, ειδικά τα σχετικά με τη φιλοσοφία και φτάσουν ως τα πενήντα τους έτη, τότε

ονομάζονται πια φύλακες-παντελείς, δηλαδή φύλακες-άρχοντες ή βασιλείς. (Πατρικίου, 2013). Τότε θεωρούνται μακάριοι και αποτελούν την ανώτερη κοινωνική τάξη των πόλεων. Επίσης, στο θάνατό τους τιμώνται σαν ήρωες καθώς κατά τον Πλάτωνα, είναι οι μόνοι που μπορούν να βοηθήσουν τους δεσμώτες, δηλαδή τους απαίδευτους και να φτάσουν στο Αγαθό.

2.2 Η έννοια της παιδείας στον Αριστοτέλη ως προς τη συγκρότηση μιας αναπτυγμένης κοινωνίας

2.2.1 Γενικά

Φαίνεται πόσο καταλυτικό ρόλο έπαιξε για τον Αριστοτέλη η παιδεία στη ζωή του ανθρώπου, από το γεγονός πως υποστηρίζεται ότι όταν τον ρώτησαν ποια είναι η διαφορά μεταξύ του απαίδευτου με τον παιδευμένο, απάντησε: *«όση διαφορά έχει ο ζωντανός με τον πεθαμένο»*. (ΒΛΑΧΟΥ, 1980). *«Οι ρίζες της, έλεγε, είναι πικρές, αλλά ο καρπός που βγάζει πολύ γλυκός»*. Ενδεχομένως εννοούσε ως πικρές ρίζες, τους αδιάκοπους κόπους για τη μάθηση και γλυκό καρπό, όλα τα αγαθά που κερδίζει κανείς από την παιδεία. Επίσης συνήθιζε να λέει πως το κόσμημα της ευτυχίας ενός ανθρώπου είναι η παιδεία, η οποία αντίστοιχα λειτουργεί ως καταφύγιο στη δυστυχία. (ΒΛΑΧΟΥ, 1980). Και οι δάσκαλοι για τον Σταγειρίτη ήταν ανώτεροι από τους γονείς των παιδιών. Γιατί σύμφωνα με τον ίδιο, οι γονείς απλώς γέννησαν τα παιδιά τους, ενώ οι δάσκαλοι τους δίδαξαν και τους έμαθαν τα χρήσιμα, αναγκαία και καλά για τη ζωή τους. (ΒΛΑΧΟΥ, 1980).

Κατά τον Αριστοτέλη, η παιδεία του ανθρώπου πρέπει να είναι κοινή για όλους σύμφωνα με την ισότητα του κάθε πολίτη. Η παιδεία γι' αυτόν, είναι υπόθεση του κράτους και όχι ιδιωτική καθώς και ο καθένας μόνος του συγκροτεί και ανήκει σε μία πολιτεία. Γι' αυτό και άλλωστε ασκούσε αυστηρή κριτική σε περιπτώσεις που η κοινωνία αδιαφορούσε για το εκπαιδευτικό σύστημα των νέων. (Τριαντάρη, 2005). Επαινούσε όμως τους Σπαρτιάτες για την δημόσια και κοινή παιδεία τους, όχι όμως για την στρατοκρατική θεώρησή τους για την παιδεία. Συγκεκριμένα αναφέρει στο έργο

του: «Σε αυτό συγκεκριμένα θα άξιζε έπαινος στους Λακεδαιμονίους, γιατί και ενδιαφέρονται πάρα πολύ για την αγωγή των παιδιών τους και την έχουν θεσπίσει να είναι δημόσια». (1337a 31 – 32). Πίστευε πως η παιδεία πρέπει να είναι οικογενειακή υπόθεση μόνο για τα πρώτα χρόνια των παιδιών κι έπειτα δημόσια στο 7^ο έτος της ηλικίας των παιδιών. Στην τότε εποχή του άλλωστε, οι εύπορες οικογένειες προσελάμβαναν ιδιωτικούς παιδονόμους κι έτσι από τα παιδιά δεν έλειπε η αυθάδεια και η άξεστη συμπεριφορά τους. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στο έργο του: «η παιδεία πρέπει μία και η αυτή να είναι δια πάντας, και η ταύτης επιμέλεια να είναι δημόσια και όχι ιδιωτική» (Αριστοτέλης, Πολιτικά, VIII, II). Τότε, η οικογένεια δρα συμπληρωματικά και βοηθητικά στην ανάπτυξή τους. (Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια 174). Δεν υποστήριξε ποτέ την ιδιωτική διδασκαλία με προγράμματα. Τόνιζε πως η παιδεία είναι βασική για την συγκρότηση μιας αναπτυγμένης και καλά δομημένης κοινωνίας. Προβάλλει την κοινωνία ως ένα «όλον», μέρος του οποίου είναι και οι πολίτες. Γι' αυτό το λόγο κανένας άνθρωπος που βρίσκεται έξω από αυτή δεν θα μπορούσε ποτέ να ευδαιμονήσει και να γίνει άριστος. Πρέπει ο κάθε πολίτης που βοηθά στη συγκρότηση της κοινωνίας να δρα σύμφωνα με τη δικαιοσύνη και την ισότητα για το κοινό καλό. Έτσι, υπήρξε θερμός υποστηρικτής της δια βίου εκπαίδευσης από τα πρώτα κιόλας χρόνια του ατόμου. Η παιδεία γι' αυτόν βοηθά το άτομο να μιλά, να σκέφτεται και να συμπεριφέρεται σωστά κι έτσι η αξία της γίνεται ανεκτίμητη για τη ζωή του και κατακτιέται με πολύ κόπο. (Τριαντάρη, 2005).

Ο Αριστοτέλης, στο έβδομο και όγδοο βιβλίο στα *Πολιτικά* διατυπώνει λόγο για το άριστο κατ' αυτόν πολίτευμα. Προϋπόθεση για τη συγκρότηση μιας αναπτυγμένης κοινωνίας με άριστο πολίτευμα, είναι η εκπαίδευση των παιδιών από τη στιγμή της γέννησής τους. Πρέπει λοιπόν, η εκπαίδευση των νέων να είναι τέτοια όπως αρμόζει στο άριστο πολίτευμα της πολιτείας, καθώς εάν οι νέοι δεν μορφωθούν κατάλληλα, τότε και η κοινωνία θα έχει αρνητικά αποτελέσματα στο σύνολό της.

- Αξίζει εδώ να αναφέρουμε τη διάκριση του φιλοσόφου ως προς τα μέρη της ψυχής ενός ανθρώπου, όπως αυτός τα αναγράφει στα *Ηθικά Νικομάχεια*. Πιο αναλυτικά, αρχικά χωρίζει τις αρετές της ψυχής σε:
- Ηθικές αρετές, που είναι αυτές οι αρετές που συνδέονται με τον χαρακτήρα του κάθε ανθρώπου.

- Και τις διανοητικές αρετές που έχουν να κάνουν με το νου του ανθρώπου.
(Λυπουρλής, 2006).

Έπειτα, λοιπόν, χωρίζει την ψυχή σε δύο μέρη αρχικά. Το ένα είναι το «λόγον ἔχον» και το δεύτερο είναι το «ἄλογον». Μπορούμε να καταλάβουμε πως χώρισε έτσι την ψυχή του ανθρώπου με τα σκεπτικό ότι η μία εκδοχή είναι ότι κάνουμε πράγματα σύμφωνα με τη λογική μας και η άλλη πως λειτουργούμε σε διάφορες περιστάσεις και πράξεις χωρίς αυτή. (Πατρικίου, 2013).

Στη συνέχεια, αυτή η διμερής διαίρεση της ψυχής έγινε τριμερής, καθώς ο φιλόσοφος την χώρισε σε ένα μέρος που είναι καθαρά το «λόγον ἔχον» όπου εφόσον εκεί κυριαρχεί μόνο η λογική του ανθρώπου, αφορά τις διανοητικές αρετές όπως είναι η φρόνηση και η σοφία, ένα καθαρά «ἄλογον» στο οποίο κυριαρχεί η αίσθηση για την ανάπτυξη του οργανισμού, τη σωματική διάπλαση και τη διατροφή και δεν έχει καμία απολύτως σχέση με την αρετή και τέλος στο «επιθυμητικόν» το οποίο βρίσκεται ενδιάμεσα στα δύο πρώτα και αφορά τις ηθικές αρετές, όπως αναφέραμε και παραπάνω, τις αρετές αυτές δηλαδή που κυριαρχούν στον χαρακτήρα του κάθε ανθρώπου. (Πατρικίου, 2013).

Συνοπτικά, σκοπός της Αριστοτελικής Παιδείας είναι:

- Να αναπτύξουν οι τρόφιμοι υψηλό διανοητικό επίπεδο.
- Να αναπτύξουν οι τρόφιμοι καλές και σωστές έξεις, συνήθειες.
- Να αναπτυχθεί στη ψυχή του τρόφιμου το αίσθημα της αρετής, της ευδαιμονίας και του αγαθού.
- Να κατακτήσουν οι τρόφιμοι της γνώσεις εκείνες για να πορεύονται με τα καλά και τα αναγκαία στη ζωή τους.
- Να γνωρίζουν οι τρόφιμοι τα καθήκοντα αλλά και τα δικαιώματά τους.
- Να γνωρίζουν οι τρόφιμοι με ποιον τρόπο επέρχεται η δυστυχία και με ποιον τρόπο η ευτυχία, η ευδαιμονία. (Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1277 B, 13-15).

2.2.2 Βαθμίδες εκπαίδευσης κατά τον Αριστοτέλη

Πρώτη βαθμίδα εκπαίδευσης: 0-5 ετών

Σύμφωνα με τον Σταγίριτη φιλόσοφο, η εκπαίδευση του παιδιού ξεκινά από τη γέννησή του. Είναι αναγκαίο να εξασκούνται με τη γυμναστική για τη σωματική τους ευεξία έτσι ώστε να αποφεύγεται η ραθυμία και να συμμετέχουν σε επιλεγμένα από τους παιδονόμους κινητικά παιχνίδια. Για να αναπτυχθεί η πνευματική τους κατάσταση είναι αναγκαίο οι παιδονόμοι να επιλέγουν σωστά ποια παραμύθια και μύθους θα τους διηγούνται.

Σημαντική είναι και η μουσική σε αυτό το στάδιο της εκπαίδευσης, καθώς συμβάλλει στην πνευματική ανάπτυξη των παιδιών και την χαλάρωσή τους από τη βρεφική τους κιόλας ηλικία. Από άλλη σκοπιά, ο νομοθέτης της κοινωνίας πρέπει να επιβάλλει ποινές για καθετί αισχρολογίες και παραβάσεις με στόχο τον σωφρονισμό.

Τέλος, στο σημείο αυτό αναφέρεται πως για να παρευρεθεί κανείς στα συμπόσια και τις γιορτές πρέπει να έχει παιδευτεί πλήρως. (Αριστοτέλης, Πολιτικά, Η' Βιβλίο, 1336a, 1336b, 1-24). Κύρια απασχόληση των παιδιών σε αυτή την ηλικία είναι το παιχνίδι χωρίς αυτό να είναι επίπονο και χωρίς να επιβάλλεται τίποτα με τη βία, εμπλέκοντας αντιθέτως στη διαδικασία της μάθησης παιχνίδια για τη χαλάρωση της έντασης.

Δεύτερη βαθμίδα εκπαίδευσης: 5-7 ετών

Κατά τη διάρκεια αυτή των δύο χρόνων, τα παιδιά παρακολουθούν σχεδόν αμέτοχα τα μαθήματα τα οποία μετά τα επτά έτη θα διδάσκονται συστηματικά.

Τρίτη βαθμίδα εκπαίδευσης: 7-14 ετών

Σε αυτό το στάδιο της ηλικίας των παιδιών, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ξεκινά η συστηματική μόρφωση. Οι νέοι παιδεύονται πάνω σε μια πιο θεωρητική προσέγγιση της μάθησης. Αναλυτικότερα, διδάσκονται γραμματική, ανάγνωση, γραφή, ιχνογραφία, γυμναστική, αριθμητική και η φοίτησή τους είναι υποχρεωτική. Καθ' όλη τη διάρκεια της μάθησης, ο παιδαγωγός δεν δρα σαν αυθεντία και δίνει ευκαιρίες στους

μαθητές του έτσι ώστε η διαδικασία να πραγματοποιείται βιωματικά. (Αριστοτέλης, Πολιτικά, Η' Βιβλίο, 1337b 23-28).

Τέταρτη βαθμίδα εκπαίδευσης: 14-21 ετών

Πλέον ξεκινά η εγκύκλια και γενική μόρφωση. Τα κύρια μαθήματα που την πλαισιώνουν είναι η ρητορική, η φιλοσοφία, η πολιτική, η λογοτεχνία, η φυσική, η ιστορία. Είναι αναγκαίο εδώ πια ο μαθητής να κατακτήσει τις έννοιες του αγαθού, της ευδαιμονίας, του αληθινού, για να μπορέσει στη συνέχεια να καταστεί άριστος πολίτης της κοινωνίας. Γενικά η αριστοτελική παιδεία εμβαθύνει στη διδασκαλία της ανάπτυξης της ηθικής. Υποστήριζε ως μεθόδους διδασκαλίας την επαγωγική μέθοδο, δηλαδή όταν ξεκινά κανείς από τα λίγα για να φτάσει στα πολλά, τον συλλογισμό καθώς και την εποπτική διδασκαλία. Τέλος, μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα οι νέοι παιδεύονται και στην πάλη και εκπληρώνουν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις.

2.2.3 Πολιτικά, Γ' Βιβλίο

Στο τρίτο βιβλίο των *Πολιτικών*, ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για τον ορισμό της έννοιας του Πολίτη. Γράφει χαρακτηριστικά: «...πολίτης δ' ἀπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς.» (Αριστοτέλης, Πολιτικά, Γ' Βιβλίο, 1275a). Ότι δηλαδή, δεν μπορεί να οριστεί αλλιώς η έννοια του πολίτη, αλλά παρά μόνο με το βαθμό της συμμετοχής του στα πολιτικά δρώμενα και τη δικαστική εξουσία. Ελεύθερος κατά τον φιλόσοφο είναι ο πολίτης ο οποίος τηρεί το πολιτικό ιδεώδες και δεν συγκαταλέγεται στην υποδούλωση. (ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, 1999). Επιπρόσθετα, τονίζει πως η αρετή του πολίτη με την αρετή του αγαθού πολίτη δεν έχουν καμία απολύτως σχέση μεταξύ τους. Για να κατέχει κάποιος την αρετή του αγαθού πολίτη, πρέπει να έχει κατακτήσει και την ευδαιμονία και να είναι σε θέση και να άρχει, αλλά και άρχεται. (ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, 1999). Κάτι που αναφέρει και πάλι στο Η' Βιβλίο των *Πολιτικών* του. Αυτό, λοιπόν, το να είναι ένας άνθρωπος αγαθός πολίτης μέσα σε μία αναπτυγμένη και συγκροτημένη κοινωνία, θα επιτευχθεί μέσα από τη δημόσια και αδιάκοπη παιδεία.

2.2.4 Πολιτικά, Η' Βιβλίο

Στο Η' Βιβλίο των *Πολιτικών*, ο Αριστοτέλης, αναφέρει πως ο κύριος σκοπός του σωστού και καλού νομοθέτη είναι να καθορίσει τους τρόπους με τους οποίους οι νέοι μέσω της εκπαίδευσής τους θα καταφέρουν να φτάσουν στην ευδαιμονία και την αρετή και να πράττουν οι ίδιοι τα χρήσιμα και αναγκαία. (Αριστοτέλης, Πολιτικά, Η' Βιβλίο, 1331b). Για να αποκτήσει τώρα η ίδια η πόλη την αρετή και την ευδαιμονία, είναι απαραίτητοι τρεις βασικοί παράγοντες που πρέπει να είναι αλληλένδετοι μεταξύ τους: η φύση, η συνήθεια (έθος) και η λογική. (Αριστοτέλης, Πολιτικά, Η' Βιβλίο, 1332a, 28-29).

Προς το τέλος επίσης του Η' Βιβλίου των *Πολιτικών*, ο φιλόσοφος υποστηρίζει πως ένας ακόμη σκοπός του νομοθέτη είναι να βρει τον κατάλληλο τρόπο για τη συμμετοχή του «άρχοντα» και του «αρχόμενου» στο πολίτευμα. Αναλυτικότερα, για να είναι σταθερή οι μεταξύ τους σχέση, πρέπει οι αρχόμενοι να δείχνουν υπακοή στους άρχοντες. Όχι όμως με την έννοια των «δούλων», αλλά με το γεγονός πως όλοι μέσω της παιδείας πρώτα δείχνουμε υπακοή στην πολιτεία που μας πλαισιώνει κι έπειτα αν είμαστε κατάλληλοι και άριστοι μπορούμε να κυβερνήσουμε κ εμείς. (ROSS, 1991).

Ποιο αναλυτικά, σύμφωνα με τον φιλόσοφο, όπως ο ίδιος αναφέρει στο έργο του *Πολιτικά*, τέσσερα είναι τα κύρια εκείνα μαθήματα που είναι αναγκαίο να διδάσκονται και να εκπαιδεύονται πάνω σε αυτά οι νέοι. Τα τέσσερα αυτά μαθήματα είναι: τα γράμματα, η γυμναστική, η ιχνογραφία και τέλος η μουσική. (Μοσκόβης, 1989). Η γραμματική και η ιχνογραφία προσδίδουν στους νέους χρήσιμα και αναγκαία για τη ζωή πράγματα. Η γραμματική είναι χρήσιμη για να αποφεύγουν οτιδήποτε λάθη και να μιλούν και να γράφουν σωστά, η ιχνογραφία για να έχουν αναπτυγμένη την ικανότητα να ξεχωρίζουν τα ωραία πράγματα και σώματα. Η δε γυμναστική, εξασκεί το σώμα, δίνει μυϊκή δύναμη, καθιστά το άτομο σε συνεχή εγρήγορση και βοηθά να φτάσει κανείς στην ανδρεία. Ενώ την μουσική την είχε καταστήσει εξίσου αναγκαία για την παιδεία, καθώς βοηθούσε στην ανάπτυξη της ψυχής και συντελούσε στην ομαλή ανάπαυση του ανθρώπου. Υποστήριζε επίσης πως η μουσική ταιριάζει απόλυτα στους νέους λόγω ηλικίας καθώς είναι κάτι ευχάριστο και γίνεται με την θέλησή τους. (Αριστοτέλης, Πολιτικά, Η' Βιβλίο, 1339a11-1340b19). Γιατί κατά τον φιλόσοφο, πέρα από την συνεχή απασχόληση του ανθρώπου με διάφορα δημιουργικά πράγματα,

σημαντικό ρόλο παίζει και η στιγμή της ανάπαυσής του. Βοηθά στην ευχαρίστηση για την αναψυχή. (Μοσκόβης, 1989).

Πρώτα-πρώτα λοιπόν, κατά τον Αριστοτέλη οι νέοι και οι νέες πρέπει να παραδίδονται στον γυμναστική και τον προπονητή από πολύ μικρή ηλικία για να εξασκήσουν το σώμα τους κι έπειτα στους δασκάλους που θα τους εκπαιδεύσουν για την εξάσκηση του νου. (Μοσκόβης, 1989).

2.2.5 Πολιτικά, Θ' Βιβλίο

Οι στόχοι της παιδείας

Ενότητα 20ή, Θ' Βιβλίο, 2, 1-4 (Κείμενο από μετάφραση)

«Ότι πρέπει, λοιπόν, να θεσπίσουμε νόμους για την παιδεία και ότι αυτήν πρέπει να (την) κάνουμε κοινή για όλους, είναι φανερό· ποιος λοιπόν θα πρέπει να είναι ο χαρακτήρας αυτής της παιδείας και με ποιον τρόπο πρέπει αυτή να παρέχεται, (αυτά) είναι ανάγκη να μη διαφύγουν της προσοχής μας. Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές απόψεις ως προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Πράγματι, δεν έχουν όλοι τη γνώμη ότι πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι τα ίδια, ούτε με στόχο την αρετή ούτε με στόχο την άριστη ζωή ούτε είναι φανερό αν (η παιδεία) πρέπει να έχει στόχο της περισσότερο την άσκηση και την καλλιέργεια του νου ή τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα· αν ξεκινήσουμε από την εκπαίδευση που παρέχεται σήμερα, η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με μεγάλη σύγχυση και δεν είναι καθόλου φανερό αν (η παιδεία) οφείλει να επιδιώκει αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή ή αυτά που οδηγούν στην αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (γιατί όλες αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους υποστηρικτές)· και σχετικά με αυτά που οδηγούν στην αρετή δεν υπάρχει καμιά απολύτως συμφωνία (εξάλλου καταρχήν δεν έχουν όλοι την ίδια ιδέα για την αρετή που τιμούν· επομένως, είναι φυσικό να υποστηρίζουν διαφορετικές γνώμες και ως προς την άσκησή της). Είναι λοιπόν φανερό ότι (οι νέοι) πρέπει να διδάσκονται από τα χρήσιμα τα πιο απαραίτητα· όμως είναι φανερό ότι όχι όλα, δεδομένου ότι οι ασχολίες διακρίνονται σε αυτές που ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και σε αυτές που δεν ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και ότι από τα χρήσιμα πράγματα πρέπει να μαθαίνουν όσα δεν θα κάνουν αυτόν που τα μαθαίνει βάνουσο. Και πρέπει να θεωρούμε ότι είναι βάνουση αυτή η ασχολία και αυτή η τέχνη

και η μάθηση, που κάνει το σώμα ή το μυαλό των ελεύθερων ανθρώπων ακατάλληλο για την άσκηση και τα έργα της αρετής.» (Πατρικίου, 2013).

- Σύμφωνα με το παραπάνω απόσπασμα, γίνεται εύλογα κατανοητό το γεγονός πως στην εποχή του Αριστοτέλη υπήρχε αναταραχή για το πώς θα εκπαιδεύονται οι νέοι. Γι' αυτό και ο ίδιος υποστήριζε την κοινή και δημόσια για όλους παιδεία. Φαίνεται πως ο μεγάλος φιλόσοφος χρησιμοποιεί τη μέση οδό και τονίζει πως οι νέοι μέσω της παιδείας πρέπει να διδάσκονται μεν τα πράγματα που είναι απαραίτητα και χρήσιμα για τη ζωή τους, αλλά αυτά που ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους. Όχι δηλαδή τα πράγματα που θα κουράζουν το νου τους και με τα οποία ασχολούνται κυρίως οι δούλοι και τους κάνουν άξεστους, ταλαιπωρημένους και βάνανους, θρασεείς. Γιατί έτσι θα οδηγηθούν στο αντίθετο αποτέλεσμα, στην απομάκρυνσή τους από την αρετή και την ευδαιμονία, που είναι ο κύριος σκοπός της παιδείας σύμφωνα με τον μεγάλο φιλόσοφο. (Κατσιμάνης, 2003).
- Επιπρόσθετα με το παρακάτω μικρό απόσπασμα από το ίδιο έργο των *Πολιτικών* αλλά στην Αρχαία Ελληνική Γλώσσα, μπορούμε να ξεχωρίσουμε πως για τον Σταγειρίτη φιλόσοφο υπήρχαν κάποια μορφωτικά ιδεώδη: **τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον**: Να διδάσκονται δηλαδή οι νέοι όσα είναι χρήσιμα και απαραίτητα για τη ζωή τους, σύμφωνα με την αρχή του μέτρου. Αυτό δηλαδή συνάδει με το γεγονός πως οι άνθρωποι πρέπει να πειθαρχούν από μικρή ηλικία σε μία «μέση οδό», ούτε στην υπερβολή, αλλά ούτε και στην έλλειψη. Υποστήριζε ακόμη, πως πρέπει να παιδεύονται και πάνω στα «**περιπὰ πρὸς τὸν βίον**». Για τον Αριστοτέλη ο άριστος βίος ήταν στενά συνδεδεμένος με την πολιτική, τους νόμους, τη δικαιοσύνη, την αρετή, την ηθική. Έτσι οτιδήποτε άλλο φάνταζε 'περιττό'. Πρέπει όμως ο άνθρωπος από μικρή ηλικία να ξεχωρίζει ποια είναι αυτά τα πράγματα που δεν του προσφέρουν τίποτε στη ζωή του. Περιττά εδώ κυρίως εννοεί αυτά που απλώς προάγουν την γνώση και δεν δίνουν κάτι παραπάνω στον άνθρωπο. Όμως, αξίζει να αναφερθεί ότι μέσα σε αυτά «**τὰ περιπὰ πρὸς τὸν βίον**» τοποθετείται και η καλαισθησία, αφού πρώτος ο

Σταγειρίτης φιλόσοφος εισήγαγε την γραφική, την ιχνογραφία ως μάθημα της παιδείας. Επίσης, μέσα στα μορφωτικά ιδεώδη εντάσσονται και τα «πρός τὴν διάνοιαν τείνοντα», αυτά δηλαδή που βοηθούν τον άνθρωπο να αναπτύξει το διανοητικό του σύστημα και παράλληλα τη σκέψη του, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αριστοτελική φιλοσοφία, αλλά και «τὰ τείνοντα πρὸς τὴν ἀρετὴν», ὅ,τι θα βοηθήσει τον τρόφιμο να φτάσει στην αρετή που αρμόζει σε μία «ἀρίστη» αναπτυγμένη κοινωνία.

«... οὐ γὰρ ταῦτα πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον, οὐδὲ φανερόν ποτερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος· ἔκ τε τῆς ἐμ- (40) ποδῶν παιδείας παραχώδης ἢ σκέψις καὶ δῆλον οὐδὲν ποτερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττά (πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κρι- [1337b] τὰς τινας)· περὶ τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθύς πάντες τιμῶ- σιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς). ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, (5) οὐκ ἄδηλον·» (Πατρικίου, 2013).

2.2.6 Η σύνδεση της Ηθικής και Πολιτικής Φιλοσοφίας του Αριστοτέλη με την Παιδεία

Αρχικά, δεν πρέπει να λησμονήσουμε ότι στα αρχαία χρόνια, ο όρος «παιδεία», ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με την ηθική μόρφωση του ανθρώπου, η οποία αποτελούσε και

την μοναδική ενδεχομένως δίοδο για να φτάσει κανείς στο ύψιστο αγαθό, δηλαδή την ευδαιμονία.

Στην παρακάτω θεματική συνάφεια αξίζει να κάνουμε λόγο για τον συνδετικό ιστό της ηθικής με την πολιτική για τον Αριστοτέλη. Όσο μεγάλη λατρεία κι αν ήταν το κράτος, η πολιτεία και πολιτική για τον Αριστοτέλη, γνώριζε καλά πως η ηθική του ανθρώπου είναι πάνω απ' όλα και πως αυτή καλλιεργείται με τη σωστή παιδεία. (ROSS, 1991).

Πιο συγκεκριμένα, κατά τον φιλόσοφο, η ηθική ανήκει στην ανώτερη των επιστημών, την πολιτική επιστήμη, μιας και το ήθος αναφέρεται στον άνθρωπο που από τη φύση του είναι πολιτικό ον. (ZEMB, 1979). Και οι δύο επιστήμες, η πολιτική και η ηθική είναι κοινωνικές εφόσον αφορούν την κοινωνία και τον άνθρωπο. (Τριαντάρη, 2005). Στην αριστοτελική ηθική, κυριαρχεί το αίσθημα της ανάγκης, ο άνθρωπος μέσω της παιδείας να κατακτήσει τις ηθικές αρετές και αξίες. Πράγμα που ισχύει και στην πολιτική και μόνο αν σκεφτούμε ότι οι νόμοι της πόλης αφορούν τις ηθικές αξίες του ανθρώπου. (Τριαντάρη, 2005). Η ηθική δεν είναι δυνατόν όμως ως έννοια να διδαχθεί, αλλά κατακτιέται μέσα από την συνεχή και αδιάκοπη εκπαίδευση και μπορεί να διερευνηθεί μέσα από ουσιαστικές έννοιες της φιλοσοφίας της παιδείας. (Καρυφύλλης, 1999). Και οι δύο επιστήμες αποτελούνται από τα καλά και τα δίκαια. Για να επιτευχθούν τα καλά και τα δίκαια στην ηθική πράξη, πρέπει ο άνθρωπος να δείξει υπακοή στους εσωτερικούς νόμους της κοινωνίας, ενώ για να επιτευχθούν τα καλά και τα δίκαια της πολιτικής πράξης, πρέπει ο άνθρωπος να δείξει υπακοή στους εξωτερικούς νόμους της κοινωνίας. Αυτή είναι και μία διαφορά μεταξύ τους. (Τριαντάρη, 2005).

Εν κατακλείδι, είναι φανερό πως για τον Σταγειρίτη φιλόσοφο η παιδεία έχει στόχο την ηθική άσκηση του ανθρώπου, έτσι ώστε να καταστεί ενεργητικός πολίτης και να αναπτυχθεί η κοινωνία του με γνώμονες την αρετή, την δικαιοσύνη, την ευδαιμονία και τη σωστή κρίση και συμπεριφορά. Σημαντικό λοιπόν, ρόλο για έναν άριστο πολίτη είναι η κατοχή της ηθικής. Έτσι θα γίνει πράξη το «ευ ζην», η πολιτική και ηθική τελείωση του ανθρώπου μέσα στην πολιτεία του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Σύγκριση στην παιδεία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη

Κοινή παραδοχή αποτελεί το γεγονός πως οι δύο μεγάλοι φιλόσοφοι έζησαν την ίδια χρονική περίοδο και τους ένωνε σημαντικά η σχέση μεταξύ τους ως δάσκαλος ο Πλάτωνας και ως μαθητής ο Αριστοτέλης. Και οι δύο υπήρξαν κορυφαίες προσωπικότητες της φιλοσοφίας όχι μόνο για τον Ελληνικό χώρο, αλλά παγκοσμίως. Με την ανάπτυξη της φιλοσοφίας τους κλείνει ο κύκλος της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και κυρίως μετά το θάνατο του Αριστοτέλη εισερχόμαστε στην ελληνιστική περίοδο, όπου κατά τη διάρκεια της οποίας οι νέοι φιλόσοφοι άσκησαν έντονη κριτική στις απόψεις και στις ιδέες του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. (Τριαντάρη, 2005).

Αξίζει να αναφέρουμε πως αν και η παιδεία τους ήταν φαινομενικά κοινή και παρόλο που ο Αριστοτέλης διδάχθηκε από τον Πλάτωνα, σε πολλά πράγματα είχε διαφορετικές απόψεις και αντιλήψεις για τον τρόπο που αντιλαμβανόταν και εξηγούσε τα πράγματα. Γι' αυτό και άλλωστε όταν ακόμη ο Πλάτωνας ήταν εν ζωή, υπήρχαν αρκετές συγκρούσεις και διαφωνίες μεταξύ των δύο. Και στην άποψη τους για την Παιδεία η οποία συμβάλλει στο να συγκροτηθεί αναπτυγμένα μία κοινωνία, λοιπόν, σύμφωνα με την έρευνα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, εντοπίστηκαν τόσο ομοιότητες όσο και διαφορές.

Αρχικά, όπως ήδη είδαμε και παραπάνω, τόσο στον Πλάτωνα, όσο και στον Αριστοτέλη, η θεωρία της ηθικής και της πολιτικής συνάδουν σαν κλάδοι της πρακτικής επιστήμης. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει όπως έχουμε δει η αρετή μέσα στα πλαίσια της ηθικής και για τους δύο φιλοσόφους. (Τσέλλερ-Νεστλέ, 1990). Ο Πλάτωνας όμως από τη μία, έκανε πράξη τη διδασκαλία του μέσω της διαίρεσης της ψυχής στο πλαίσιο της πολιτείας, ενώ ο Αριστοτέλης, τοποθέτησε την ηθική φιλοσοφία ως ένα κλάδο μόνο του, ανεξάρτητο από τον κλάδο της πολιτικής. (Τριαντάρη, 2005).

Ένα κοινό στοιχείο μεταξύ του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη που αφορά την κοινωνία, είναι πως ο τελικός της στόχος πρέπει να είναι η ευδαιμονία. Η επίτευξη της ευδαιμονίας πραγματοποιείται όμως με διαφορετικό τρόπο για τον κάθε φιλόσοφο. Για τον Πλάτωνα συγκεκριμένα μέσω της θεωρητικής διαδικασίας, της δια βίου παιδείας,

ενώ για τον Αριστοτέλη, μέσω της συνεχούς και αδιάκοπης πρακτικής εφαρμογής της εκπαίδευσης. Επιπρόσθετα ο Πλάτωνας καθορίζει την ευδαιμονία αναγκαία και βασική τόσο στο σύνολο της πόλης, όσο και με διαφορετικό τρόπο για την κάθε τάξη της πόλης. Από την άλλη, ο Σταγειρίτης φιλόσοφος υποστηρίζει πως σκοπός μιας κοινωνίας δεν είναι μόνο το «ζην», αλλά το «ευ ζην». Δηλαδή, όχι μόνο να εξασφαλίζει στους πολίτες της να ζουν και να δρουν μέσα σε αυτή, αλλά να είναι ευτυχισμένοι σύμφωνα με το πλαίσιο της αρετής και της ευδαιμονίας που της αρμόζει. Επομένως, γίνεται κατανοητό πως τόσο ο Πλάτωνας, όσο και ο Αριστοτέλης, εξετάζουν την πόλη ως ένα οργανωμένο και ενιαίο σύνολο με τελικό της σκοπό την ευδαιμονία, απλώς με διαφορετική φιλοσοφική λογική. Ο Αριστοτέλης, ακόμη, δεν προτείνει το δικό του εκπαιδευτικό σύστημα, μόνο και μόνο για να μορφωθούν οι νέοι, αλλά για να προετοιμαστούν οι άνθρωποι από την νεαρή του ηλικία με σκοπό να μπορούν να προστατέψουν το ισχύον πολίτευμά τους. (Terezis, 2005).

Επιπλέον, ο Σταγειρίτης φιλόσοφος θέλει να δώσει στη φιλοσοφία της παιδείας ένα περιεχόμενο που να αποτελείται από ελεύθερες δραστηριότητες που να ταιριάζουν αντίστοιχα σε ελεύθερους ανθρώπους, να διευρύνουν το νου και την ψυχή και να μην καθιστούν τον άνθρωπο άξεστο και βάνουσο μέσω του εξαναγκασμού. Το ίδιο υποστήριζε και ο Πλάτωνας, θέτοντας τη διαλεκτική, όπως και ο δάσκαλός του ο Σωκράτης, ως μέσω διδασκαλίας. Με τη διαλεκτική λοιπόν, τα παιδιά μαθαίνουν ευκολότερα και δεν υφίστανται κανέναν καταναγκασμό.

Μία ακόμη ομοιότητα που διακρίνεται ανάμεσα στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη όσον αφορά την παιδεία, είναι πως και οι δυο τους έχουν χωρίσει την εκπαίδευση των ανθρώπων σε κάποια νοητά στάδια και βαθμίδες. Για τον Πλάτωνα από τη μία, η παιδεία ξεκινά κιάλας από τη στιγμή που η γυναίκα κυοφορεί το παιδί και πρέπει να γυμνάζεται και να τρέφεται σωστά, ενώ στον Αριστοτέλη ξεκινά μόλις τα παιδιά γεννηθούν. Και για τους δύο τα πιο σημαντικά μαθήματα που πρέπει να διδάσκονται τα παιδιά και οι νέοι είναι κοινά. Όπως για παράδειγμα η γυμναστική που βοηθά στην ενδυνάμωση του σώματος και της ευεξίας του και συμβάλλει έπειτα στο να φτάσει ο πολίτης και να κατακτήσει την ανδρεία που του είναι απαραίτητη. Η μουσική που εξυμνεί την ψυχή του ανθρώπου και βοηθά στη χαλάρωση και μετέπειτα δρα στην ευχαρίστηση του ανθρώπου σε γιορτές και συγκεντρώσεις. Η φιλοσοφία, η διαλεκτική που αποτελεί ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της παιδείας, καθώς οι πολίτες τη χρειάζονται για να γίνουν ενάρετοι και να βοηθήσουν στη συνέχεια με τις γνώσεις

τους, τους απαίδευτους. Η ηθική επίσης, που περισσότερο αναφέρεται ως καταλυτικός παράγοντας για τη συγκρότηση μιας αναπτυγμένης κοινωνίας από τον Σταγειρίτη φιλόσοφο. Καθώς και η γραφή και τα μαθηματικά που είναι αναγκαία για την καθημερινότητα του κάθε πολίτη.

Ένα ακόμη σημαντικό σημείο το οποίο παίζει σημαντικό ρόλο για την παιδεία των πολιτών και το οποίο έχουν συμπεριλάβει στο τμήμα της φιλοσοφίας τους και οι δύο μεγάλοι φιλόσοφοι, είναι η διαίρεση της ψυχής. Μπορεί και οι δύο να έχουν διαχωρίσει τη ψυχή του ανθρώπου, ωστόσο ο καθένας τους με τον δικό του διαφορετικό τρόπο.

Πιο συγκεκριμένα, ο Πλάτωνας χωρίζει τη ψυχή σε τρία μέρη που αντιστοιχούν και στις τρεις κοινωνικές τάξεις της πολιτείας: το λογιστικό που αντιστοιχεί στην τάξη των φυλάκων και αφορά τις λογικές λειτουργίες του ανθρώπου, το θυμοειδές που αντιστοιχεί στην τάξη των φυλάκων και έχει να κάνει με το μέρος της ψυχής που είναι σχετικό με την ανδρεία και την τιμή και τρίτον το επιθυμητικό, στο οποίο κυριαρχεί η έδρα των κατώτερων ορμών και επιθυμιών της ανθρώπινης φύσης. Αυτό δείχνει και τη μεγάλη του επιδίωξη και επιθυμία, πως η πόλη με τον άνθρωπο πρέπει να είναι ένα. Από την άλλη, η ψυχή κατά τον Αριστοτέλη χωρίζεται στο λόγον έχον που σχετίζεται με τις λογικές μας πράξεις, στο άλογον που δεν έχει καμία σχέση με τη λογική και τρίτον στο σημείο ενδιάμεσα από το λόγον έχον και το άλογον, όπου εκεί επικρατεί μία μέση οδός.

Δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε μία μεγάλη διαφορά και σύγκρουση ανάμεσα στους δύο φιλοσόφους η οποία έχει προφανώς και αντίκτυπο διαφοράς και στην αντίληψή τους για την παιδεία. Πιο αναλυτικά, κατά την Πλατωνική φιλοσοφία, υπάρχουν δύο κόσμοι. Ο ένας είναι ο νοητός-οντολογικά πραγματικός και ο άλλος είναι ο αισθητός-υπάρχων. Σύμφωνα με αυτούς τους δύο κόσμους του Πλάτωνα, συγκροτείται και η μεγάλη θεωρία των Ιδεών του. (Τριαντάρη, 2005). Υποστήριζε πως τα αντικείμενα της γνώσης, αυτά που μπορούν να οριστούν με κάποιον τρόπο, βρίσκονται στον νοητό κόσμο χωρίς χρόνο και χώρο και σε καμία περίπτωση δεν γίνεται να βρίσκονται στον κόσμο των αισθήσεων. Τα πραγματικά όντα είναι ακίνητα και αόρατα. (Τριαντάρη, 2005). Στον αισθητό κόσμο, υπάρχουν οι Ιδέες του Πλάτωνα. Οι Ιδέες σύμφωνα με τον φιλόσοφο είναι οι αυθύπαρκτες, αμετάβλητες και νοητές οντότητες μέσα σε μία συνεχή μεταβαλλόμενη αισθητή πραγματικότητα. Μέσα σε

αυτές, βρίσκεται και το Ύψιστο Αγαθό. Οι Ιδέες είναι ορατές αλλά όχι νοητές, σε αντίθεση με τα πράγματα γύρω από τον άνθρωπο, που είναι αόρατα, αλλά όχι νοητά.

Σε αντίθεση με την παραπάνω θεωρία του Πλάτωνα, έρχεται ο πιο ρεαλιστής Αριστοτέλης. Συγκεκριμένα, υποστήριζε πως ο δάσκαλός του έκανε μεγάλο λάθος που καθόριζε την αισθητή πραγματικότητα ως αντίκτυπο μιας νοητής, γιατί έτσι δεν έλυne και τα ουσιαστικά προβλήματα που υπήρχαν, καθώς έδινε την αιτία τους στον άλλο κόσμο. Απ' την άλλη, ενώ ο Πλάτωνας δεχόταν ότι υπάρχουν ιδέες μέσα σε αφηρημένες έννοιες όπως είναι η πολιτική και η ηθική, ο Αριστοτέλης, δεν δεχόταν πως υπάρχει υπόσταση σε έννοιες που δεν έχουν καμία σχέση με την αισθητή πραγματικότητα. Γι' αυτό και ο Αριστοτέλης, εξηγούσε τα πράγματα σύμφωνα με την ύλη και τη μορφή τους και έτσι τους έδινε πραγματική διάσταση.

Συμπέρασμα

Συνοψίζοντας, είναι αναγκαίο να αναφέρουμε πως κοινή παραδοχή αποτελεί το γεγονός ότι αναμφισβήτητα τόσο ο Πλάτωνας, όσο και ο Αριστοτέλης, υπήρξαν δύο μεγάλες προσωπικότητες της Αρχαίας Ελλάδας. Ήταν οι δύο μεγάλοι γίγαντες της νόησης, του πνεύματος, της φιλοσοφίας και επέδρασαν σημαντικά στη διαμόρφωση της Ιστορίας του Πολιτισμού.

Ο Πλάτωνας ήταν ο πρώτος φιλόσοφος που εισάγαγε παιδαγωγικές αρχές τις οποίες και υποστήριζαν οι μεταγενέστεροί του. Ο Αριστοτέλης ήταν κυρίαρχος σε θέματα που αφορούσαν την ηθική και την πολιτική υπόσταση. Οι δύο μεγάλοι φιλόσοφοι πρότειναν, ο καθένας με τον δικό του διαφορετικό τρόπο, ιδέες και απόψεις για ένα εκπαιδευτικό σύστημα, οι οποίες είναι διάχυτες στα έργα τους. Κυρίως, αυτές τους τις απόψεις τις συναντάμε στα έργα του Πλάτωνα «Πολιτεία» και «Νόμοι» και στα έργα του Αριστοτέλη «Πολιτικά» και «Ηθικά Νικομάχεια», στα οποία η Παιδεία παίζει καταλυτικό ρόλο έτσι ώστε να συγκροτηθεί μία αναπτυγμένη κοινωνία ανθρώπων.

Στα έργα τους ανακαλύπτουμε αρκετές ομοιότητες σχετικά με την ηθική, την πολιτική, την ζωή και την Παιδεία. Υπάρχουν όμως και αρκετές διαφορές οι οποίες ακόμη και στην εποχή τους, αποτελούσαν μήλον της Έριδος ανάμεσά τους. Το

κυρίαρχο και σημαντικότερο σημείο της διαφοράς τους ήταν η αντίληψη του καθενός για τον κόσμο. Ο Αριστοτέλης ήταν αυστηρά αντίθετος προς τη θεωρία του δασκάλου του περί της Θεωρίας των Ιδεών. Από την μία ο Πλάτωνας υποστήριζε πως υπάρχουν δύο κόσμοι και από την άλλη ο πιο ρεαλιστής Αριστοτέλης, πως ο κόσμος είναι ένας και ενιαίος.

Με βάση τα όσα έχουν αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας, γίνεται εύλογα κατανοητό πως ο βασικός στόχος των δύο φιλοσόφων ήταν κοινός. Και οι δυο τους οραματίζονταν μια αναπτυγμένη και σωστά οργανωμένη κοινωνία, η οποία για να συγκροτηθεί χρειαζόταν γερές και σταθερές βάσεις. Τις βάσεις αυτές έπρεπε να χτίσουν οι ίδιοι οι πολίτες της μέσω της Παιδείας, από τη στιγμή της γέννησής τους κιόλας. Τόσο ο Πλάτωνας, όσο και ο Αριστοτέλης, υποστήριζαν ακράδαντα την αδιάκοπη εκπαίδευση των πολιτών, έως ότου αυτοί φτάσουν στην ευδαιμονία και καταστούν άριστοι. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν μελλοντικά να ζουν στο πλαίσιο της δικαιοσύνης, της αμέριστης ευτυχίας και την υπευθυνότητας. Τα μαθήματα και η εκπαίδευση που έπρεπε να λάβουν οι πολίτες κυμαίνονταν σχεδόν στις ίδιες σταθερές για τους φιλοσόφους. Όπως είδαμε, και οι δύο υπερασπίζονταν πως είναι αναγκαία η εκμάθηση χορού, μουσικής, γυμναστικής, γραφής, αριθμητικής και στη συνέχεια της διαλεκτικής, της φιλοσοφίας. Όλα αυτή με τη συγκεκριμένη χρονική σειρά και διάρκεια.

Εν κατακλείδι, είναι αναγκαίο να τονίσουμε πως ο Πλάτωνας, ήταν ο πρωτεργάτης της θεμελίωσης της Παιδείας, ο οποίος κατέστησε συστηματική την εκπαίδευση με σκοπό την ευδαιμονία του ανθρώπου, αλλά και ολόκληρης της κοινωνίας. Ήταν αυτός ο φιλόσοφος που θέλησε να εμβαθύνει μέσα στην ψυχή του ανθρώπου και να την μορφώσει με στόχο τόσο την ατομική του ευδαιμονία, όσο και ολόκληρης της κοινωνίας που τον περιβάλλει. Και μετέπειτα, ο μαθητής του Αριστοτέλης, ο οποίος σήμερα ονομάζεται και «πατέρας της σύγχρονης επιστήμης», χρησιμοποίησε την Παιδεία και στην συνέδεσε με τις υπόλοιπες επιστήμες, ειδικά της τότε επιστήμης της ηθικής και της πολιτικής με κύριο στόχο κι αυτός, την ευδαιμονία.

Βιβλιογραφία

- BRUN J. (1967). *Ο ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΑΚΑΔΗΜΙΑ*. ΑΘΗΝΑ: ΙΩΑΝ.Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ.
- DURING I. (1994). *Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ- ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΤΟΥ*. ΑΘΗΝΑ: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ.
- ROSS W. (1991). *ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ.
- TAYLOR A. (1992). *ΠΛΑΤΩΝ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ*. Αθήνα: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ.
- Terezis C. (2005). *Education as a mean of politics and ethics meeting in Aristotle, International Journal for Philosophy and Theology*. Philotheos.
- ZEMB J.-M. (1979). *ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ*. (Α. ΒΕΡΥΚΟΚΑΛΗ-ΑΡΤΕΜΗ, Μεταφρ.) Αθήνα: ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ.
- ΒΛΑΧΟΥ Α. Σ. (1980). *Ι, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΙΙ "ΓΕΡΟ-ΟΛΙΓΑΡΧΙΚΟΣ", ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ*. ΑΘΗΝΑ: ΕΣΤΙΑ.
- ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ, Κ. (1963). *ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑ*. ΑΘΗΝΑ: ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΙΔΕΡΗΣ
- Καρυφύλλης Γ. (1999). *Γνωσολογικά και ηθικά ζητήματα στη φιλοσοφία της παιδείας*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Κατσιμάνης Κ. (2003). *ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Φιλοσοφική ερμηνεία επιλεγμένων κειμένων*. Αθήνα: GUTENBERG.
- Κορδάτος Γ. (1980). *ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ*. (Γ. Κοτζιούλας, Μεταφρ.) Αθήνα: Ι. Ζαχαρόπουλος .
- ΛΑΕΡΤΙΟΣ, Δ. (n.d.). *ΒΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΒΙΒΛΙΟ Γ' ΠΛΑΤΩΝ* (Τόμ.). ΔΑΙΔΑΛΟΣ.
- ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ Β. (1992). *ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ*. ΑΘΗΝΑ: ΚΑΚΤΟΣ.
- Μοσκόβης Β. (1989). *Αριστοτέλους Πολιτικά. Ι-ΙΙ*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

- ΜΠΑΤΙΣΤΑΚΗΣ Γ. & ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ.Ν. (2000). ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ. ΑΘΗΝΑ: ΠΑΤΑΚΗ.
- ΠΑΠΠΑ Ε. (1997). *Ο ΠΛΑΤΩΝΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ*. ΑΘΗΝΑ: Εισκοστού Πρώτου.
- Πατρικίου Ε. & Κοπιδάκης Μ. Ζ. (2013). *Αρχαία Ελληνικά: Φιλοσοφικός Λόγος*. ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- ΠΟΠΠΕΡ Κ. (1980). *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*. ΑΘΗΝΑ: ΔΩΔΩΝΗ.
- Τριαντάρη Σ. Α. (2005). *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ* (Τόμ. Α' ΤΟΜΟΣ). ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ/ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ.
- Τσέλλερ-Νεστέ. (1990). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*. (Εστία, Επιμ., & Χ. Θεοδωρίδης, Μεταφρ.) Αθήνα.
- ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ Κ. (1999). *Ο φιλόσοφος, ο πολιτικός και ο τύραννος- ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΛΙΣ.